

Berta fon Sutner

OPŠTI MIR: IZ ŽENSKE PERSPEKTIVE¹

Zatraženo mi je da napišem prilog s navedenim naslovom. Tema opšteg mira tako temeljito zaokuplja moje misli i dela, da mi se prilika da se obratim krugu američkih čitalaca učinila veoma dobrodošlom i spremno sam prihvatila želju urednika, iako bih sigurno izabrala drugačiji naslov. Ono što je očigledno, da sve što žena piše mora biti napisano sa ženskog stanovišta, ne slaže se s mojim načelima da problem mira i rata ne posmatram isključivo, pa čak ni principijelno, u vezi s osećanjima i životima žena. Takve veze jamačno postoje i za napredak mirovnog pokreta bi od velike koristi bilo ako bi se žene protivile instituciji koja je materama omražena, a i ako bi ženska udruženja (kajih je svakoga dana sve više) na svoj dnevni red stavila pitanja mira i arbitraže. Verujem, međutim, da će sve više žena koje promišljaju ovu važnu temu, od značaja za čitavo čovečanstvo, napustiti specifično žensko stanovište da bi o njoj sudile sa opštije tačke gledišta. Odveć je prirodno da žene mrze rat koji im otima izdržavanje i sve radosti postojanja, no upravo iz tog razloga ova mržnja do danas nije učinila ništa što bi doprinelo borbi protiv rata; obrnut je slučaj: samo one žene koje su mogle trijumfovati nad svojim prirodnim osećanjem gnušanja, koje su, ostavljajući sopstvenu žalost po strani, mogle podstaći na rat ili i same izvoditi ratoborna dela, samo je takve žene istorija isticala; samo su one hvaljene jer su, prevladavši sopstveni egoizam, obavljale svoju dužnost izvođenjem hrabrog čina žrtvovanja.

Sve dok se na rat gleda kao na prirodnu stvar u službi otadžbine, žene koje zapomažu da „rat mora stati jer *mi* patimo, jer *možemo* izgubiti svoje najmilije“, izvesno stoje na moralno nižoj poziciji od onih koje kažu: „naša patnja nije važna, zajedničko dobro je na prvom mestu“, ili od onih koje svojim sinovima zapovede da se „vrate kući kao pobednici ili u pokrovu“.

¹ **Baroness Bertha von Süttner** (1899), „Universal Peace: From a Woman's Standpoint“, *The North American Review*, Vol. 169, No. 512: 50–61.

Svakom protivljenju koje poniče iz partikularnih interesa, bilo da je reč o staleškim, klasnim ili interesima pola, nedostaju etički uzroci pa stoga ono nema ni etičku delotvornost. Veliki uticaj koji žene danas imaju u pitanjima društvenog napretka dolazi odatle što su iskoračile iz ograničenog područja svog pola, naučivši da o tim pitanjima sude iz ugla značaja za opšte čovečanstvo. Žena koja je mogla da pokaže entuzijazam za rat i da radosno žrtvuje onog što joj izdržava dom i svoje voljene sinove, jamačno je stajala više od one kojoj su takve moći žrtvovanja manjkale; ali na daleko višem nivou stoji žena koja se protivi ratu, ne zato što ugrožava *njen* dom, već zato što je shvatila da je reč o zlu po čitav ljudski rod. Moderne žene ne žele da podriju instituciju koja se zove rat zato što su kćeri, supruge i majke, već to čine zato što su razumna polovina čovečanstva koja razume da rat zaustavlja razvoj kulture i da je sa svakog stanovišta – moralnog i ekonomskog, verskog i filozofskog – štetan i da ga zato treba osuditi. Nova Žena će uspešno raditi na ukidanju rata. Žena jučerašnjice, uprkos izolovanim žalbama i upozorenjima, činila je suprotno: ona je potihlo ili glasno podsticala na rat – potihlo, divljenjem prema onom što je smatrala junaštvom i užitkom koji je nalazila u uniformi; glasno, direktnim hrabrenjem na borbu.

Do mene je stigao glas o sledećoj epizodi koja se dogodila pre Poljskog ustanka, godine 1863. Elita varšavskog društva okupila se na večeri u domu jedne plemkinje. Posle obeda, gospoda su u prostoriji za pušenje razgovarala o političkoj situaciji. Prisutne su bile i vođe nastupajućeg ustanka. Upustili su se u ozbiljno razmatranje o tome da li bi njegovo pokretanje imalo izgleda na uspeh. Zaključeno je da je u postojećim okolnostima takvo delovanje beznadno, da će dovesti do krvavog pokolja bez ikakvih mogućnosti da se, bar u ovom trenutku, situacija okonča povoljno, i svi su se složili da treba odustati od ustaničkog plana. Po povratku u sobu za prijem o tome ništa nije rečeno damama, jer bi to sigurno dovelo do njihovog negodovanja. Jedan gospodin je, međutim, odstupio od zajedničke odluke i obznanio tajnu. „Šta? Nemoguće!“ zavapile su žene u horu. „Mora da se šalite – nema Poljaka sposobnog za takav kukavičluk! Ko je mogao predložiti nešto tako nečasno?“ „Ta, naravno da se radi samo o šali“, složiš se ostali koji nisu mogli podneti prezir žena, i idućeg dana pokrenuta je revolucija koja se okončala tako nesrećno po Poljsku, a pokrenuli su je oni isti muškarci koji su među sobom odlučili da to ne učine, ali nisu mogli izdržati da ne udovolje svojim suprugama.

Može se pretpostaviti da će se u budućnosti među mnogim motivima protiv militarizma i rata pronaći jedan moćni motiv: promena u naklonosti žena. Kada muškarci budu nagrađivani ljubavlju za junačko delo mira umesto za ratovanje, kada budu znali da će steći divljenje najboljih žena zalažući se za nove ideale pravde, i da će, nasuprot tome, zavredeti gnušanje

plemenitih žena zbog svoje podrške sistemu sile, tada će biti prevaziđen jedan od najsnažnijih motiva koji sada navodi mladiće da navuku uniforme. Prava i najvažnija veza između ženskog pitanja i pitanja mira jeste ova: ostvarenje ideala mira podrazumeva da bi čitavo čovečanstvo trebalo da se uspne na viši stupanj od onog na kojem se sada nalazi većina. Da bi element sile i tlačenja koji vlada istorijom društva u prošlosti i sadašnjosti popustio pred elementom prava i slobode, mora se razviti viši tip čoveka. Sada svedočimo tom razviću. Ono nije očigledno samo u jednoj sferi, već u mnogima u isto vreme, a posebno je snažno u sferi ženskog pokreta. Da bi se dosegao ideal ka kojem se moderna nastojanja kreću, neophodan je neometen razvoj svih mentalnih klica u celom ljudskom rodu. Nijedan od darova koje delimo svi ne sme se potiskivati jer je navodno neprikladan rasi, ili klasi, pa čak i polu; a vrline, čije šire rasprostiranje treba da doprinese stasavanju novog tipa čoveka, više ne smeju biti deljene na dve polovine; blagost i umerenost da pripada ženama, kuraž i moć razuma muškarcima.

Ne, svaka osoba će morati da prikaže ove vrline, bez obzira na pol kojem pripada. Baš kao što na današnji dan ima mnogo zajedničkih svojstava bez kojih se ni žena ni muškarac ne mogu ceniti, poput iskrenosti, čistote, marljivosti, ljubavi prema istini, osećanja dužnosti, na isti način nov ideal savršenstva zahteva da sve ljudske vrline pripadaju svim ljudskim bićima u isto vreme. Uklanjanjem privilegija pola, privilegije zločina moraju stati, i muškarac se više neće moći dičiti svojom neumerenošću. Hrabrost, ta uzorna vrлина, prvo lava, potom divljaka, onda junaka, konačno vojnika uvek gotovog na borbu, mora da izgubi oreol. Hrabrost do tačke prezira prema životu više ne sme biti rezervisana samo za muškarce, već će u opasnom času, u teškim životnim situacijama, ona u podjednako meri biti zahtevana i od savršeno čovečne žene. Ljudski rod neće biti prepušten jedino staranju žene, već će svako savršeno ljudsko biće prezreti robovanje čulnom zadovoljstvu bez ljubavi ili izdajničku nevernost. Tako će se dogoditi da će otpadanjem okova koje je jedan pol toliko dugo nosio, ne samo on nego i drugi pol biti uzdignut u rang višeg ljudskog dostojanstva. Sasvim će se suprotno desiti od onog od čega strepe protivnici emancipacije žena: neće žena preuzeti grube muške mane, niti će muškarac biti ženskast i izgubiti od muškosti, već će oni ujedinjeni, među njima najbolji, najjači i najinteligentniji oblikovati obrazac plemenitije rase.

Nezamislivo je da bi čovečanstvo na višem stupnju kulturnog razvoja u kojem oba pola imaju jednaka prava na odlučivanje o društvu, moglo podupirati institucije rata. Izvesno saosećanje, osetljivo gnušanje prema svemu što je kruto i surovo – rečju, plemenita čovečnost – mora postojati u kultivisanoj zajednici. Muškarci se teše mišlju da tim svojstvima, tako nužnim za postojanje i dostojanstvo društva, snabdeva ženski pol, a sebi na

tom osnovu pridržavaju pravo na čvrstinu i grubost, pravo koje ima najveću slobodu da se pokrene u ratu. No, kada se žena uzdigne na jednak nivo, mora li i ona postati vojnik i treba li da po strani ostavi one vrline koje se ne mogu uskladiti s ratnim zanatom? Da li sva blagost treba da iščili iz sveta? To je nemoguće. Da bi to bio slučaj, žena bi trebalo da se odrekne jednakih prava. To ona nikad neće učiniti; daleko je jednostavnije da muškarac odustane od ratnog zanata.

Potpuna grozota neobuzdano grubog ponašanja, koje kod muškog pola prolazi kao dopušteno, a nekad i s mnogo ushićenja, u šta spada opijanje, kavga i neumerenost – potpuna grozota tog ponašanja jasno je vidljiva kada samo zamislimo da se tako ponaša žena. S druge strane, mnoge slabosti karaktera uračunavaju se u prezira vredne kad se zateknu kod muškaraca, dok su kod žena oprostive, ako ne i ljupke – na primer bojažljivost, bezvoljnost i nepromišljenost. A kad žena ostavi po strani svoje „dražesne“ mane, kada pokaže energiju i samopouzdanost, neki će je sigurno hvaliti zbog *muškog* karaktera, ali će drugi odmah dati zamaha strahu da će, kad nestanu ženske mane, iščeznuti i ženske vrline. To nije slučaj: oba pola moraju ostaviti za sobom mane koje čovečanstvo sramote i upražnjavati one vrline koje ga oplemenjuju.

A sada, pošto sam iskazala negodovanje zbog pretpostavke da moje gledište treba da potekne iz specifično ženskog stanovišta, reći ću šta mislim o opštem miru; no, prvo bih želela da predstavim sliku opšteg rata, onako kako ga vidim² iz perspektive rata budućnosti, tako dugo proricnog, tako sjajno pripremanog.

Rat u kojem bi učestvovalе sve države Evrope s velikom vojskom nadišao bi sve užase koji su se do ovog časa dogodili, u istoj meri u kojem sadašnje oružje razaranja i ono koje će tek biti izumljeno nadilazi toljagu kojom je Kain možda ubio svog brata. U takvom će ratu biti ubistava i razaranja i divljaštva koliko ih nije bilo u sto bitaka iz drevnih vremena. Napredak koji je dosad načinjen nije samo hiljadu puta uvećao moć uništenja, već je i ono što će se razoriti postalo hiljadu puta vrednije, pa će stoga i šteta biti srazmerno veća.

Ubrzano, neproračunljivo poboljšanje i rast, tehnički razvoj koji je dosegao kolosalne dimenzije – ima vanredne učinke kada se usmeri na uvećanje imovine i sreće, a kada se primeni na uništenje imovine, sreće i života, proizvodi podjednako gigantsku bedu. Milioni boraca jurišaju jedni na druge, a borbe se vode sa sve veće udaljenosti. Gde je nekad bilo koplje koje je letelo kratko, ili gde je kasnije došao metak koji je pogadao neprijatelja s udaljenosti od nekoliko stotina koraka, sada su smrtonosne bombe

2 *Maschinenzeitalter*, III. Auflage. Pierson's Verlag.

koje fijuču miljama kroz brisan prostor; prethodnica je na polju mnogo pre no što se dva borca mogu i videti. Kada i kako će se doneti odluke? „Dok jedna od strana ne bude toliko oslabljena da odustaje od borbe“. To je u ranija vremena na ovo pitanje bio odgovor. Sada obe strane besne jednakom snagom. Obe slabe istom brzinom. Na stotine hiljada ih je palo, ali evo novih stotina hiljada kako napreduju, a odluci se nije primaklo ni korak bliže. Porazena vojska, vojska u begu? Toga više nema, jer se više u rat ne šalju vojske, nego cele nacije. Bore se među sobom za parče zemlje; a čitava zemlja je u međuvremenu razorena, opustošena i ispražnjena od ljudi. Pod čizmama ostaje pregažena letina, sav rad staje, sva ognjišta su napuštena; plače se od bola od granice do granice, ali odluke još nema. Svako selo je zgarište, svako polje groblje, ali borba besni i dalje; pod morskim talasima pucaju torpeda da potope moćne parobrode; u oblake se dižu naoružani vazdušni baloni sa ljudskom posadom protiv druge vazduhoplovne sile i s visine od hiljadu stopa pljušte unakaženi ratnici razneseni u stotine krvavih komada; postavljaju se mine koje ruše čitave mostove, a s njima i ljude, konje i kočije; burad baruta praska u vazduhu; vozovi iskaču iz šina; bolnice gore; ali odluke i dalje nema. Vojska, rezervisti, milicija – stari, deca, žene – pobijeni jedan za drugim; ono što pretekne postaje plen gladi, pomora koji nepogrešivo nastupa, i rat se tad okončava. Ali ne odlukom. Ogromne razmere nastupajućeg rata – razmere koje se mogu utvrditi s matematičkom izvesnošću s obzirom na rast u broju boraca i oružane tehnike – mogle bi izazvati izvesno divljenje i zadovoljstvo da se ljubav prema borbi i žestina rata uvećavaju srazmerno njegovim sredstvima; da je vrednost ljudskog života pala u očima pojedinca onoliko koliko je pala u proračunima materijalnih sredstava vojnih administratora; da je, najzad, *dobit* od rata uvećana onoliko koliko se uvećavaju neizbežni gubici. Međutim, upravo je obrnuto slučaj. Mržnja i ljubav prema borbi ustupaju mesto civilizaciji koja postaje sve blaža i stalno se širi; usled sve većeg napretka i vrednost života raste, jer on postaje lakši i lepši; najzad, kada je reč o konačnoj pobedi, pojas zemlje, gomila kamenja neke tvrđave ili potpuno iluzorna „slava“ – sve te stvari, nemoćne da obogate ili usreće, padaju u drugi plan u sve većoj nesrazmeri prema onim neminovnim žrtvama kojima se ni broja ne zna.

Toliko o ratu koji dolazi (ili, nadajmo se, ne dolazi). Kada je reč o opštem miru koji sada možda i nije tako daleko – jer se u ovom trenutku u to ime organizuje konferencija koju je sazvaio najmoćniji vojni vladar na svetu – ljudima nikako nije jasno kakvi su mu temelji i ciljevi. Većina veruje da članovi i članice mirovnih društava pod imenom opšteg mira zamišljaju stanje opšteg sklada, svet bez borbe i podela, bez nespornih granica koje su jednom završene ustanovljene, svet naseljen anđeoskim bićima koja su zadojena blagošću i ljubavlju. Stari je običaj neprijatelja svakog pokreta

da se taj pokret predstavi u pogrešnom svetlu, da mu se pripišu besmislice koje njegovi predstavnici nikada nisu tvrdili, da bi ga potom napali jeftinim sarkazmom i očiglednim opovrgavanjima. Tako je i ovde. Prijatelji mira ne žele da zasnuju svoje kraljevstvo na nemogućnostima, niti na uslovima koji će možda prevagnuti za hiljadu godinu, već na sadašnjosti živog čovečanstva. Ne zahteva se izbegavanje svih sporova – jer to je nemoguće – već da se ti sporovi ubuduće rešavaju arbitražom umesto silom, kako je dosad bio slučaj. Taj nivo kulture su pojedinci u organizovanim državama već dosegli: cilj i predmet čitavog mirovnog pokreta je da se takav nivo sada dosegne i među samim državama u međusobnim odnosima. Time će jedno pravo jamačno biti izgubljeno – pravo koje je, iako nosi ponosno ime suverenosti, uistinu velika greška; pravo jedne države da napadne drugu. No, ako se deset osoba među sobom dogovori da odustanu od međusobnog napada, svaki od njih menja jednu desetinu propuštene šanse za otimačinu za devet desetina zagarantovane bezbednosti. Nepromenljivost postojećih granica i društvenih aranžmana traži se koliko i izbegavanje svih sporova. To se ne može zahtevati jer je suprotno prirodi. Tvrdokornost, koja nosi ponosno ime konzervativizma i protivi se svim prirodnim promenama i izmeštanjima, po sebi je uzrok nasilne pobune. Kao i u privatnom životu, civilizovana država štiti vlasništvo pojedinca od pljačke, ali vlasnik ne može imati jemstvo zaštite za sva vremena, niti su siromašni sprečeni da i sami stiču imovinu. Bogate i siromašne porodice rastu i odumiru, bogatstvo im se uvećava ili smanjuje; nove grupe se formiraju, a okuplja ih prirodni odabir; stanovništvo koje se uvećava mora se preliti preko granica; manje kultivisani oblici država moraju ustuknuti pred civilizacijom onih koje su kulturno nadmoćne. *Elastičnost* je jedino svojstvo koje osigurava mirno trajanje ili bezbolan i neprimetan prelaz iz jednog oblika u drugi. Sad kad mu je poznat zakon evolucije, da je život i sav razvoj stvar prilagođavanja, svet toga treba da se priseti.

O miru i ratu su iz načelne perspektive kontemplirali filozofi i političari od najranijih dana. Razrada planova i predloga kako da se vladajuće stanje rata zameni ustanovljenjem međunarodne pravde, posao je koji poslednjih deset godina sistematično sprovode razne grupe iz Lige za mir i interparlamentarnog saveza. [...] No, sada, kada je rad na dozezanju mira predat u ruke Međudržavnoj konferenciji u Hagu koja ima moć da realizuje donete rezolucije, više nije prikladno razvijati teorije o apstraktnoj ideji opšteg mira: sada su svi koji osećaju naklonost prema ovom velikom cilju, a posebno oni koji su u neposrednoj blizini Haga, nagnani da sve svoje interesovanje usmere na konferenciju. Zbog toga ću ovo pisanje zaključiti nekolikim mislima koje bi se mogle nasloviti „Opšti mir i Konferencija u Hagu“, radije no „Mir iz ženske perspektive“.

Čini mi se da se u raspravi i kritikama ovog jedinstvenog fenomena, ovog istorijskog događaja bez presedana, sasvim zaboravlja značaj same činjenice da ova konferencija zaseda. Ili se postavlja pitanje o čemu će se govoriti, pa se ulazi u podrobnju tehničku kritiku svake tačke u programu, ili se pita „šta će biti rezultat?“, što prate manje ili više skeptična nagađanja i proročanstva, s manje ili više nade. Zaboravljamo da promišljamo o zapanjujućoj činjenici da je jednu takvu konferenciju sazvao autokrata u našem ultravojničkom vremenu i da u njoj učestvuju sve države.

Na stranu sve što će postići govori, predlozi i rezolucije, značaj i efekt samog događaja mora imati najveći uticaj: prva zvanična mirovna konferencija deluje kao čudo u istoriji sveta.

Među brojnim argumentima koje su skeptici iznosili protiv mirovnih pokreta, najmoćniji je bio: „Kakva je korist od privatnih zalaganja?“ Vladari se nikada neće složiti s ograničenjem militarizma koji podupire prestole, ili s ukidanjem rata koji je *raison d'être* militarizma. Autokratska Rusija je predstavljala najveću pretnju. S prezirom se govorilo: „Zamislite da probate da na spisak svojih društava stavite cara; e, tad ćete imati šta da kažete!“ Sada car stoji na čelu svih mirovnih pokreta, ali protivnici tu okolnost, da je najočigledniji od njihovih deset argumenta pobijen, stavljaju na stranu i, podjednako neustrašivo, primenjuju preostalih devet protiv samog cara. [...]

Istinski značaj konferencije sadržan je u sledećim rečima predsednika, Fon Stala, izrečenim pred delegatima tokom prvog zasedanja:

Tražiti najdelotvornija sredstva da se za sve nacije osiguraju dobiti od stvarnog i trajnog mira, to je, prema tekstu cirkularnog pisma od 24. avgusta, ključni cilj naših razmatranja.

Ime „Mirovna konferencija“ koje je instinkt nacija u očekivanju odluke vlada dao našem Skupu, to ime dobro opisuje glavni cilj naših napora; Mirovna konferencija ne sme biti neverna misiji koja joj je poverena; ona mora doneti opipljiv rezultat ovih razmatranja, na koji s pouzdanjem čeka čitav ljudski rod.

Čitav ljudski rod? Još uvek nije tako. Ogroman njegov deo, onaj koji se i dalje čvrsto drži hiljadugodišnje institucije rata, bilo zbog ličnog interesa, bilo zbog stečene predrasude, nada se da konferencija neće proizvesti rezultate koji bi rat mogli ugroziti; još veći deo ljudskog roda, bezoblične mase, nema baš nikakvih očekivanja. No, oni koji se zbilja pouzdaju u napredak kulture, koji su, u slozi s pokretačem Konferencije i njegovim vernim saradnicima, uvereni u neophodnost da sadašnji razorni sistem ustupi mesto drugom, ti će uzeti reči predsednika Konferencije za ozbiljno. U slučaju razočaranja, u slučaju da Konferencija bude neverna svojoj misiji,

oni će toliko glasno i bez stajanja/istrajno zahtevati ispunjenje njenih ciljeva, da će s vremenom time čitav ljudski rod biti ponesen.

Ali takvog razočaranja neće biti. To se smelo može reći unapred. Predlozi koju su već izneti na skupu garantuju ozbiljnost i iskrenost posla koji je započet. Oni su dokaz da sledeća rečenica iz Stalovog govora nije puka fraza, već izraz plemenite odlučnosti:

Diplomatija, prateći opšti zakon, više nije veština u kojoj lična umešnost ima ključnu ulogu, već teži da postane nauka koja mora imati utvrđena pravila za rešavanje međunarodnih sukoba. To je danas ideal koji se mora imati u vidu i bez sumnje će biti načinjen veliki napredak ako diplomatija uspe da ustanovi neka od tih pravila na ovoj Konferenciji. Posebno ćemo nastojati da kodifikujemo praksu arbitraže i medijacije. Te ideje su, takoreći, sama suština našeg zadatka, glavni cilj naših zalaganja, „da se sukob spreči mirnim sredstvima“.

Ove reči verno odslikavaju uputstva koja je car dao svom ambasadoru. Već je mnogo učinjeno u tako određenom smeru. Jasno je da su i druge sile došle na Konferenciju s planovima koji su podjednako dalekosežni, ako ne i dalekosežniji, a o temi „stalnog međunarodnog arbitražnog tribunala“ – što su dosad bili ludi snovi utopista – već se raspravljalo, te su neke tačke čak i jednoglasno usvojene.

Predlozi koje su ponudili predstavnici Rusije, Engleske, Italije i Sjedinjenih Država poznati su iz štampe. Protivnike mirovnog pokreta koji su nedavno s posebnim zadovoljstvom isticali da je Amerika, to uporište mirovnih zalaganja, odnedavno uključena u vojne kanale, morao je posebno zaprepastiti plan koji je poslala američka vlada. Zahvaljujući tim predlozima, i energičnom i otvorenom učešću u radu na miru, Amerikancu će ponovo pripasti mesto u istoriji civilizacije koje su mu prijatelji mira iz čitavog sveta oduvek pripisivali: mesto predvodnika mira i slobode.

Konferencija će proizvesti opipljiv rezultat, nešto novostvoreno, uspostavljeno, neprolazno, što se dalje može razvijati i širiti. A pored tog direktnog rezultata, koliko li će ih biti još, indirektnih? Ceo svet sad mora učestvovati u tom pitanju, a u službu propagande sad stupaju razne grane društvenog organizma, crkva, umetnost, književnost, štampa. [...] Čak i ako šira javnost nije razumela veličanstven značaj zasedanja ove Konferencije, možda će biti u stanju da shvati značaj njenih pozitivnih rezultata. Činjenice i uspesi uvek imaju više moći i od najslavnijih teorija, koliko god nepobitne one bile. A pozitivni rezultati biće raznih vrsta. Jedan sobom donosi drugi. Pitanje neutralizovanja država, pitanje koalicije neutralnih i, konačno, pitanje razoružanja, premda prva dva nisu deo programa, a poslednje je, izgleda, zasad ostavljeno po strani – izbiće u prvi plan. Razoružanje i

zaustavljanje naoružavanja, to su glavni motivi carevog manifesta. Pomenuto je da je odvracanje od propasti i nedaće koju „naoružani mir“ donosi nacijama, cilj za koji treba naći rešenja. Kada ona budu nađena – u formi međunarodne pravde itd. – ovaj se cilj više neće moći zaobići. Verujem da će Konferencija ponuditi iznenađujuću rezoluciju po pitanju razoružanja, ili bar deklaraciju načela, koja će biti obavezujuća u budućnosti. Ne treba se plašiti iznenađenja kada se proriče da će biti ugodna.

Najzad, usudiću se da s pouzdanjem kažem da je napredak od prvog od osam mirovnih kongresa u 1899. godini do Haške konferencije bio daleko duži i teži od onog koji od Konferencije vodi punom postizanju njenih ciljeva, to jest, principijelnom ukidanju institucije rata. Careva inicijativa je među naša mirovna nastojanja pala kao bomba; ali sada, makar to sada bila i bliska budućnost, inauguracija zakonski zajemčenog mira onima koji su kvalifikovani da sude više ne može delovati kao iznenađenje, već kao ispunjenje.

Berta fon Sutner
Hag, jun 1899.

Prevela Adriana Zaharijević

Lav Tolstoj

POKAJTE SE!³

„Sada je vaš čas i oblast tame.“
(Jevandelje po Luci, 22, 53)

I

Opet rat. Opet patnje, nikom potrebne, potpuno nepoželjne: opet prevara; opet posvemašnja ošamućenost i brutalizacija ljudi.

Ljudi koje jedne od drugih odvajaju hiljade milja, stotine hiljada takvih ljudi (s jedne strane budisti, čiji zakon zabranjuje ubijanje ne samo ljudi, već i životinja; s druge strane hrišćani, koji ispovedaju zakon bratstva i ljubavi) na kopnu i moru tragaju jedni za drugima poput divljih zveri, ne bi li ubijali, mučili i sakatili jedni druge na najsvirepiji način. Šta bi to moglo biti? Da li je to san ili stvarnost? Nešto se događa što se ne bi trebalo dešavati, što se ne može dešavati; čeznemo da verujemo da je to san i da ćemo se probuditi iz njega. Ali ne, to nije san, to je zastrašujuća stvarnost!

Još bi se i moglo razumeti kako jadni, neuki, prevareni Japanac, otrgnut sa svoje njive i naučen da budizam ne sačinjava saosećanje sa svime što živi, već žrtvovanje idolima; kako sličan nepismeni jadnik iz okoline Tule ili Nižnjeg Novgoroda, koji je naučen da hrišćanstvo sačinjava obožavanje Hrista, Bogorodice, svetaca; moglo bi se razumeti kako ovi nesrećnici, koje su vekovno nasilje i obmana naveli da najveći zločin na svetu – ubistvo nečijeg brata – prepoznaju kao čin vrline, mogu da počine ta užasna dela, ne smatrajući se krivim za njih.

Ali kako takozvani prosvেćeni ljudi mogu da propovedaju rat, podržavaju ga, učestvuju u njemu i, najgore od svega, ne podležući opasnosti samog rata, podstiču druge na njega i šalju svoju nesrećnu prevarenu braću u boj? Ti takozvani prosvеćeni ljudi nikako ne mogu da ignorišu, ne samo

³ **Leo Tolstoj** (1904). “Bethink Yourselves!”, translated by V. Tchertkoff, Editor of the Free Age Press, published for the International Union by Ginn & Company, Boston, reprinted from the *London Times*. Online Source: RevoltLib.com; 2021. Naslov citira Jevandelje po Luci, 13. 5. – Prim. prev.

hrišćanski zakon, ukoliko se prepoznaju kao hrišćani, već sve što je napisano i što se piše, sve što je kazano i što se kazuje o surovosti, uzaludnosti i besmislenosti rata. Oni se smatraju prosvetljenim ljudima upravo stoga što sve to znaju. Većina njih je i sama pisala i govorila o tome. Da ne pominjem Hašku konferenciju, koja je izazvala opšte pohvale, sve knjige, pamflete, novinske članke i govore koji su dokazivali mogućnost rešavanja međunarodnih nesporazuma međunarodnom arbitražom – nijedan prosvetljeni čovek ne može da ne zna da sveopšte takmičenje država u naoružavanju neizbežno mora voditi beskrajnim ratovima ili opštem stečaju – ili i jednom i drugom. Ne mogu da ne znaju da osim besmislenog, besciljnog trošenja milijardi rubalja, to jest ljudskog rada, na pripreme za rat, u samim ratovima ginu milioni najenergičnijih i najsnažnijih ljudi u za rad najproduktivnijem razdoblju svog života (tokom prošlog veka ratovi su uništili četrnaest miliona ljudi). Prosvetljeni ljudi ne mogu da ne znaju da su prilike za rat uvek takve da nisu vredne ne samo jednog ljudskog života, već ni stotog dela svega što se utroši na ratove (u borbi za emancipaciju crnaca mnogo više je potrošeno nešto što bi koštao njihov otkup iz ropstva).

Svi znaju i ne mogu da ne znaju da, iznad svega, ratovi, izazivajući najniže životinjske strasti, lišavaju i brutalizuju ljude. Svi znaju slabosti argumenata u prilog rata, kakve su izneli De Mestr, Moltke i drugi, budući da su svi ti argumenti zasnovani na sofizmu da je u svakoj ljudskoj nesreći moguće pronaći povoljan element, ili na potpuno proizvoljnoj tvrdnji da su ratovi oduvek postojali i da stoga uvek moraju da postoje, kao da se loši postupci ljudi mogu opravdati povoljnostima ili korisnošću koju ostvaruju ili uzimanjem u obzir da su počinjeni tokom dugog vremenskog razdoblja. Svi takozvani prosvetljeni ljudi sve to znaju. A onda iznenada počne rat i sve se to namah zaboravi, a isti oni ljudi koji su koliko juče dokazivali svirepost, uzaludnost, besmislenost rata, sada misle, govore i pišu samo o ubijanju što je više ljudi moguće, o upropašćavanju i uništavanju najveće moguće količine proizvoda ljudskog rada i o izazivanju što je više moguće strasti mržnje u onim miroljubivim, bezazlenim, marljivim ljudima koji svojim radom hrane, oblače i održavaju iste te pseudo-prosvetlene ljude, koji ih primoravaju da počine ta užasna dela, protivno svojoj savesti, dobrobiti i veri. [...]

III

Kao da nikada nisu postojali ni Volter ni Montenj ni Paskal ni Swift ni Kant ni Spinoza, ni stotine drugih pisaca koji su s velikom snagom izložili ludost i uzaludnost rata i opisali njegovu svirepost, nemoralnost i divljaštvo; i, pre svega, kao da nikada nije postojao Isus i njegovo učenje o bratstvu ljudi i ljubavi prema Bogu i prema ljudima.

Čovek se svega toga priseti, osvrne se na ono što se sada dešava i manje se užasne pred strahotama rata nego pred najstrašnijim od svih užasa – pred svešću o nemoći ljudskog razuma. Nalazi se da je ono što jedino razlikuje čoveka od životinje, ono što sačinjava njegovu izvrsnost – njegov razum – nepotrebno i ne samo beskorisno, već je i poguban dodatak koji jednostavno ometa postupanje, poput uzde koja je spala s konjske glave, zapliće se među njegovim nogama i samo ga nervira.

Može se shvatiti da neznabožac, Grk, Rimljanin, čak i srednjovekovni hrišćanin, koji ne poznaje jevanđelje i slepo veruje u propise crkve, može da se bori i, boreći se, ponosi svojim vojnim postignućima; ali kako verujući hrišćanin ili čak skeptik, i nehotice prožet onim hrišćanskim idealima ljudskog bratstva i ljubavi koji su nadahnuli dela filozofa, moralista i umetnika našeg vremena – kako takav može uzeti pušku ili stajati kraj topa i ciljati gomilu svojih bližnjih, u želji da ih ubije što je više moguće?

Možda su Asirci, Rimljani ili Grci bili ubeđeni da borbom postupaju ne samo u skladu sa svojom savešću, nego da čak odužuju svoj dug pravednom činu. Ali hteli-ne hteli, mi smo hrišćani i, koliko god da je hrišćanstvo iskrivljeno, njegov opšti duh ne može a da nas ne uzdigne na onu višu ravan razuma odakle više ne možemo da se uzdržimo od toga da čitavim svojim bićem osećamo ne samo besmislenost i svirepost rata, već njegovu potpunu suprotnost svemu što smatramo dobrim i ispravnim. Stoga mi ne možemo činiti kao oni, sa sigurnošću, čvrstinom i mirom i bez svesti o svom zločinstvu, bez očajničkog osećanja ubice koji, počevši da ubija svoju žrtvu i osećajući u dubini svoje duše krivicu zbog svog čina, nastavlja da pokušava da se zaprepasti i razjari, ne bi li bio kađar da bolje dovrši svoje smrtonosno delo. Sve ono neprirodno, grozničavo, sumanuto uzbuđenje usijanih glava, koje je sada zahvatilo zaludne više slojeve ruskog društva, samo je simptom njihovog priznanja zločinačkih dela koja su počinjena. Svi ti bezobrazni, drski govori o posvećenosti monarhu i obožavanju monarha, o spremnosti da se žrtvuje život (ili bi trebalo reći život drugih ljudi a ne vlastiti); sva ta obećanja da će se svojim grudima braniti zemlja koja nam ne pripada; svi ti besmisleni uzajamni blagoslovi različitim barjaci-ma i čudovišnim ikonama; sve te *Te Deum*; sve te pripreme čebadi i zavolja; svi ti odredi medicinskih sestara; svi ti prilozii floti i Crvenom krstu koji su predstavljeni vladi, čija je neposredna dužnost (sve dok ima mogućnost da od ljudi sakupi onoliko novca koliko je potrebno), pošto je objavila rat, da organizuje neophodnu flotu i nužna sredstva za zbrinjavanje ranjenika; sve te slovenske, pompezne, besmislene i bogohulne molitve, čije se reči saopštavaju u novinama različitih gradova kao važne vesti; sve te povorke, pozivi na nacionalnu himnu, klicanje; sva ta užasna, očajna lažljivost novina koja se, budući da je univerzalna, ne plaši razotkrivanja; sva ta

ošamućenost i brutalizacija koje su sada zavladaile ruskim društvom i koje se postepeno prenose i na mase; sve to je samo simptom svesti o krivici zbog izvršenja tog užasnog čina.

Spontano osećanje govori ljudima da ono što čine ne bi trebalo da čine; ali, kao što ubica koji je počeo da ubija svoju žrtvu ne može da se zaustavi, tako i ruski narod sada zamišlja da je činjenica da je smrtonosni posao započet – neopoziv argument u prilog rata. Rat je počeo i zbog toga treba da se nastavi. Tako se čini prostim, dobroćudnim, neukim ljudima, koji postupaju pod uticajem niskih strasti i ošamućenosti kojima su bili izloženi. Upravo na isti način većina obrazovanih ljudi našeg vremena dokazuje da čovek nema slobodnu volju i da, stoga, čak i kada bi razumeo da je posao koji je započeo zao, ne bi više mogao da prestane s njim. I ošamućeni, brutalizovani ljudi nastavljaju svoj užasan posao.

IV

Pitajte vojnika, redova, desetara, podoficira, koji je napustio svoje ostarele roditelje, svoju ženu, svoju decu, zašto se sprema da ubije ljude koje ne poznaje; isprva će biti zaprepašćen vašim pitanjem. On je vojnik, položio je zakletvu i njegova je dužnost da izvršava zapovesti svojih komandira. Ako mu kažete da rat – to jest, klanje ljudi – ne odgovara zapovesti „Ne ubij“, reći će: „A šta ako su naši napadnuti – Za kralja – Za pravoslavnu veru?“ (Jedan od njih je odgovorio na moje pitanje: „A šta ako se napadne ono što nam je sveto?“ „Na šta misliš?“ upitao sam. „Pa kako na šta“, reče on, „na barjak.“) A ako se poduhvatite toga da objasnite takvom vojniku da je božja zapovest važnija ne samo od barjaka već od svega drugog na svetu, začuće ili će se razljutiti i prijaviti vas vlastima.

Pitajte oficira, generala, zašto ide u rat. Reći će vam da je on čovek vojske i da je vojska neophodna za odbranu otadžbine. Što se tiče toga da ubistvo nije u skladu sa duhom hrišćanskog zakona, to ga ne muči, pošto ili ne veruje u taj zakon ili, ako veruje, ne veruje u sam zakon već u ono objašnjenje koje je dato tom zakonu. Ali, poput vojnika, on pre svega namesto ličnog pitanja koje bi postavio sebi uvek postavlja opšte pitanje o državi ili otadžbini. „U sadašnjem trenutku, kada je otadžbina u opasnosti, treba delati a ne raspravljati“, reći će.

Pitajte diplomate koji svojim objavama pripremaju ratove, zašto to čine. Reći će vam da je cilj njihove delatnosti uspostavljanje mira među nacijama, a da se taj cilj ne postiže idealnim, neostvarljivim teorijama, već diplomatskom akcijom i spremnošću za rat. I isto kao što će vojnik umesto pitanja koje se odnosi na vlastiti postupak postaviti opšte pitanje, tako će

i diplomate govoriti o interesima Rusije, o beskrupuloznosti drugih sila, o ravnoteži moći u Evropi, ali ne i o sopstvenom položaju i aktivnostima.

Pitajte novinare zašto svojim pisanjem huškaju ljude na rat; reći će vam da su ratovi uopšte potrebni i korisni, a naročito sadašnji rat; potkrepiće to svoje mišljenje maglovitim patriotskim frazama i, isto kao vojnik i diplomata, na pitanje zašto on, kao novinar, poseban pojedinac, živi čovek, postupa na određen način, govoriće o opštim interesima nacije, o državi, civilizaciji, beloju rasi. Na isti način će svi oni koji pripremaju rat objasniti svoje učešće u tom poslu. Možda će se složiti da bi bilo poželjno ukinuti rat, ali je trenutno to nemoguće. Trenutno su Rusi i ljudi koji zauzimaju određene položaje, kao što su poglavari plemstva, predstavnici lokalne samouprave, doktori, radnici Crvenog krsta, pozvani da delaju a ne da raspravljaju. „Nema vremena za raspravu i razmišljanje o sebi“, reći će, „kada treba obaviti veliki zajednički posao“. Isto će reći i car, naizgled odgovoran za čitavu stvar. Poput vojnika, biće zaprepašćen pitanjem da li je rat sada neophodan. On neće priznati čak ni zamisao da bi se rat ipak mogao zaustaviti. Reći će da ne može odoleti ispunjenju onoga što je čitava nacija zahtevala od njega, da, iako priznaje da je rat veliko zlo i da je koristio i da je spreman da koristi sva moguća sredstva za njegovo ukidanje – u sadašnjem slučaju nije mogao da ne objavi rat i ne može da ga ne nastavi. On je neophodan za dobrobit i slavu Rusije.

Svako od ovih ljudi, na pitanje zašto on, taj i taj, Ivan, Petar, Nikola, iako priznaje kao za njega obavezujući hrišćanski zakon koji ne samo da zabranjuje ubijanje bližnjeg već zahteva da se on voli, da mu se služi, zašto dopušta sebi da učestvuje u ratu – to jest, u nasilju, pljački, ubistvu – nepogrešivo će odgovoriti istu stvar: da on tako postupa u ime svoje otadžbine, vere, zakletve, časti, civilizacije ili buduće dobrobiti čitavog čovečanstva – načelno, u ime nečega apstraktnog i neodređenog. Štaviše, ti ljudi su uvek toliko hitno zaokupljeni, bilo pripremom za rat, bilo njegovim organizovanjem, bilo raspravama o njemu, da u slobodno vreme mogu samo da se odmore od svojih poslova i nemaju vremena da se zaokupe raspravama o svom životu, smatrajući ih zaludnim.

V

[...] Jer svakom racionalnom čoveku koji razmišlja o položaju u kojem se čovečanstvo sada nalazi i o onome čemu se neizbežno približava, ne može da ne bude očigledno da nema praktičnog izlaza iz ovog položaja, da se ne može izumeti nikakva kombinacija ili organizacija koja bi nas spasla od razaranja u koje neizbežno srljamo. Da ne pominjemo ekonomske probleme koji postaju sve složeniji i one međusobne odnose država koje se

naoružavaju jedna protiv druge i u svakom trenutku su spremne za izbijanje rata, koji jasno ukazuje na izvesno uništenje ka kojem se takozvano civilizovano čovečanstvo kreće. Šta onda da se radi?

VI

[...] Isus je rekao „Pokajte se“ – to jest, „Neka svaki čovek prekine započeti posao i zapita se: ko sam ja? Odakle sam se pojavio i u čemu se sastoji moja sudbina? I odgovorivši na ta pitanja, u skladu s odgovorom odlučite da li je to što činite u skladu s vašom sudbinom“. A svakom čoveku našeg sveta i vremena, to jest, upoznatom sa suštinom hrišćanskog nauka, potreban je tek minut da prekine svoju delatnost, zaboravi kakvu su mu ulogu ljudi dodelili, bilo da je car, vojnik, ministar ili novinar, i ozbiljno se zapita ko je i kakva mu je sudbina – ne bi li počeo da sumnja u korisnost, zakonitost i razumnost svojih postupaka. „Pre nego što sam car, vojnik, ministar ili novinar“, mora sebi reći svaki čovek našeg doba i hrišćanskog sveta, „pre svega toga, čovek sam – to jest, organsko biće koje je poslala Viša volja u svet koji je beskonačan u vremenu i prostoru, da bi, zadržavši se u njemu na trenutak, umro – to jest, iščezao iz njega. I stoga su beznačajni svi ti lični, društveni i čak univerzalni ljudski ciljevi koje mogu smestiti pred sebe i koje ljudi smeštaju pred mene. Beznačajni su kako zbog kratkoće mog života tako i zbog beskonačnosti života vasseljene, te treba da se podrede onom višem cilju zarad čijeg sam postizanja poslat u svet. Usled svojih ograničenja, nedostupan mi je taj konačni cilj, ali on postoji (jer mora postojati svrha u svemu što postoji), i moj je posao da budem njegov instrument – to jest, sudbina mi je, poziv, da budem Božji radnik, da ispunim Njegov rad“. I razumevši tu sudbinu, svaki čovek našeg sveta i vremena, od cara do vojnika, ne može da ne sagledava drugačije one dužnosti koje je preuzeo na sebe ili koje su mu drugi ljudi nametnuli.

„Pre nego što sam krunisan i priznat kao car“, mora sebi reći car: „pre nego što sam preuzeo dužnosti poglavara države, samom činjenicom da živim, obećao sam da ću ispuniti ono što od mene zahteva Viša volja koja me je poslala u život. Te zahteve ne samo da znam, već osećam u svom srcu. Izraženi hrišćanskim zakonom koji ispovedam, oni se sastoje u tome da treba da se pokorim volji Božjoj i ispunim ono što se zahteva od mene, da treba da volim bližnjeg, služim mu i postupam prema njemu onako kako bih voleo da drugi postupaju prema meni. Da li to činim? – vladajući ljudima, propisujući nasilje, pogubljenja i, najstrašnije od svega – ratove. Ljudi mi govore da treba to da činim. Ali Bog kaže da treba da činim nešto u potpunosti drugačije. I stoga, koliko god da mi se govorilo da, kao poglavar države, moram da upravljam činovima nasilja, naplatom poreza,

pogubljenjima i, iznad svega, ratom, to jest pokoljem bližnjeg, ne želim i ne mogu da činim te stvari“.

Tako sebi mora reći i vojnik, koji je naučen da mora da ubija ljude, i ministar koji smatra svojom dužnošću da pripremi za rat, i novinar koji huška na rat, i svaki čovek koji sebi postavi pitanje ko sam ja, kakva mi je odrednica u životu? A u trenutku kada poglavar države prestane da rukovodi ratom, vojnik da se bori, ministar da priprema sredstva za rat, novinar da ga podstiče – u tom trenutku će se, sam od sebe, bez ikakvih novih institucija, adaptacija, ravnoteže moći, tribunala, uništiti onaj beznadežni položaj u koji su ljudi sebe stavili, ne samo u odnosu na rat, već i na sve druge nedaće koje sami sebi nanose.

Tako da, koliko god to izgledalo čudno, najdelotvornije i najizvesnije izbjavljenje ljudi od svih nedaća koje su sebi naneli i od one najstrašnije od svih – rata – može se postići, ne na način uvođenja spoljašnjih opštih mera, već samo tim jednostavnim pozivanjem na svest svakog posebnog čoveka koje je, devetnaest stotina godina ranije, predložio Isus – da se svaki čovek pokaje i zapita ko je, zašto živi i šta treba a šta ne treba da čini. [...]

XII

[...] Juče sam sreo vojnika rezervistu u pratnji majke i supruge. Sve troje su se vozili zapregom, na licu mu je bila jedna suza više, a lice njegove supruge bilo je otečeno od plača. Okrenuo se prema meni:

„Zbogom, Lave Nikolajeviču, odoh na Daleki istok.“

„Pa, hoćeš li se boriti?“

„Pa, neko mora!“

„Nikome nije potrebna borba!“

Razmišljao je na trenutak. „Ali šta da se radi; gde se može pobeći?“

Video sam da me je razumeo, da je razumeo da je delo na čije je izvršenje poslat bilo zlodelo.

„Gde se može pobeći?“ To je precizan izraz mentalnog stanja koji je u zvaničnom i novinskom svetu preveden u reči – „Za veru, za cara i za otadžbinu“. Oni koji, napuštajući svoje gladne porodice, odlaze u patnju, u smrt, govore onako kako osećaju: „Gde se može pobeći?“ Za to vreme oni koji bezbedno sede u svojim luksuznim palatama kažu da su svi Rusi spremni da žrtvuju svoje živote za svog obožavanog monarha i za slavu i veličinu Rusije.

[...] Postoje istinski junaci, ne oni koji se sada slave zbog toga što, želeći da ubiju druge, sami nisu bili ubijeni, već istinski junaci, koji su sada zatočeni u zatvorima i u provinciji Jakutsk zbog toga što su kategorički odbili da uđu u redove ubica i kojima je bilo draže mučeništvo od toga da odstupe

od Isusovog zakona. Ima i takvih koji, kako su mi pisali, odlaze, ali neće da ubijaju. Ali postoji i ona većina koja odlazi bez razmišljanja i trudi se da ne misli o tome šta čini, još uvek u dubini duše osećajući da čini zlodelo pokoravajući se vlastima koje otržu ljude od rada i od svojih porodica i šalju ih u onaj bespotrebni pokolj ljudi koji je odvratniji njihovoj duši i njihovoj veri. A odlaze samo zato što su toliko upetljani sa svih strana da je jedino što se mogu upitati... – „Gde se može pobeći?“

Preveo Predrag Krstić

Mark Twen⁴

RATNA MOLITVA (1904–1905)

Bilo je to vreme ogromne ushićenosti. Zemlja se digla na oružje, rat u punom jeku, u prsima svih gori sveta vatra patriotizma... u svakoj šaci i sa svih krovova i balkona unedogled su se divlje vijorile zastave obasjane suncem... na krcatim skupovima mase su svake noći slušale, dahćući, patriotske govore koji prodiru do najdubljih dubina njihovih srca, često ih prekidajući ciklonima aplauza, dok su im suze tekle niz obraze; pastori propovedaše u crkvama odanost zastavi i zemlji, prizivajući Boga bitaka i tražeći Njegovu pomoć za naš valjani cilj, strasno i rečito, tako da dirne svakog ko ih čuje...

Dode i nedelja – narednog jutra će bataljoni otići na front; crkva je prepuna; dobrovoljci su tu, njihova golobrada lica zapaljena ratničkim snovima – vizijama neodoljivog naleta, sve većeg zamaha, hitrog juriša, belasinja sablji, neprijatelja u begu, meteža, nepreglednog dima, žestoke potere, predaje! A onda – nazad, kući, ovenčani junaci, svuda dobrodošlica, obožavani, uronjeni u more zlatne slave!... Služba se nastavlja; pročitano je ratno poglavlje iz Starog zaveta; izrečena je prva molitva...

Za njom usledi i „druga“ molitva. Niko tu ne pamti ništa nalik njenoj strastvenoj molbi i dirljivom, lepom jeziku. U njoj se preklinjalo da uvek milostivi i milosrdni Otac sviju nas bdi nad našim plemenitim, mladim vojnicima i da im pruži pomoć, utehu i ohrabrenje u njihovom patriot-skom poslu...

Tad jedan ostareli stranac uđe i krenu sporim, bešumnim korakom središnjim prolazom, očiju uprtih u sveštenika, dugog tela zaodenutog u odoru koja mu je dosegala do stopala, gole glave, bele kose koja se poput penušavog vodopada spuštala do ramena, uštavljenog lica neprirodno bledog, toliko bledog da je od njega podilazila jeza... pope se do propovednika i tu stade čekajući...

4 **Mark Twaine** (ca. 1904–5), *The War Prayer*, *The American Yawp Reader*, dostupno na <https://www.americanyawp.com/reader/19-american-empire/mark-twain-the-war-prayer-ca-1904-5/> (pristupljeno 25.6.2024).

Stranac mu dotače ruku, pokaza mu da se skloni – što, zaprepašćen, sveštenik i učini – i zauze njegovo mesto. Nekoliko časaka je ozbiljnim očima, u kojima je gorela začudna svetlost, pregledao opčinjenu publiku, a onda dubokim glasom reče:

„Dolazim s Trona – i donosim poruku od Boga svemoćnoga!...

„Božji i vaš sluga izreče svoju molitvu. Da li je zastao i promislio? Je li to jedna molitva? Nije, dve su – jedna rečena, druga prećutana. Obe su došle do uha Onog koji čuje sve molbe, izrečene i neizrečene. Mislite o tome – imajte to na umu. Ako za sebe tražite blagoslov, pazite da u isti mah ne navučete nehotice kletvu na bližnjeg. Ako molite za blagoslov da kiša padne na vaš zasad jer mu treba, time možda proklinjete bližnjeg svog čijoj zemlji kiša ne treba i može joj štetu naneti.

„Čuli ste molitvu svog sluge – onaj deo koji je iskazan. Mene je Bog otposlao da iskažem drugi njen deo, deo za koji je pastor – a i vi u svojim srcima – žarko molio ćutke. Neznalački i nenamerno? Daće Bog da je tako! Čuli ste ove reči: 'Podari nam pobeđu, o Gospode Bože naš!' ... Moleći se za pobeđu molili ste se i za mnoge nepomenute posledice koje pobeđu prate – *moraju* je pratiti, ne mogu je ne pratiti. Na duh Božiji koji sluša pao je i neizgovoreni deo molitve. On mi naredi da je sročim. Počujte!

„O Gospode, Oče naš, naše mlade patriote, idoli naših srca, kreću u bitku – budi uz njih! S njima – duhom – i mi krećemo dalje od slatkog mira naših voljenih ognjišta da zgromimo neprijatelja. O Bože, Gospode naš, pomози nam da našim bombama rastrgnemo njihove vojnike na krvave komade;

pomози nam da njihova svetla polja prekrijemo bledim obrisima njihovih patriotskih lešina;

pomози nam da zaglušimo gromoglasne puške vriskom njihovih ranjenika, zgrčenih od bola;

pomози nam da zgromimo njihove skromne domove vatrenim uraganom;

pomози nam da srca njihovih bezazlenih udovica ispunimo uzaludnom tugom;

pomози nam da im zbrišemo krov nad glavom i da njihovu malu decu poteramo da bez ikog svog lutaju pustom zemljom u ritama, gladni i žedni, na milost i nemilost sunčevih zraka leti i ledenog vetra zimi, slomljenog duha, namučeni, na kolenima pred Tobom da im pružiš utočište groba, koje im nećeš dati;

zbog nas koji Te obožavamo, Gospode, razvej im nade, uništi im živote, razvuci im gorko hodočašće, otežaj im korake, zalij im put suzama, ukaljaj beli sneg krvlju njihovih izranavljenih stopala!

Molimo za to u duhu ljubavi, od Njega koji je izvor sve ljubavi i vazda sigurno utočište i drug svih čija je nevolja teška, svih što traže njegovu pomoć poniznog i skrušenog srca. Amin.“

(*Posle pauze.*) „Za to ste se molili; ako to i dalje želite, govorite! Izaslanik Najvišeg čeka!“

Kasnije se verovalo da je čovek bio lud, jer to što je rekao nije imalo nikakvog smisla.

Prevela *Adriana Zaharijević*

Vilijam Džejms⁵

MORALNI EKVIVALENT RATA

Rat protiv rata neće biti nikakav praznični izlet ili kampovanje. Vojnička osećanja su preduboko utemeljena da bi ustupila svoje mesto među drugim idealima, sve dok se ne ponude bolje zamene od slave i sramote koji dopadaju nacije, kao i pojedince zbog uspona i padova politike i kolebanja trgovine. Postoji nešto krajnje paradoksalno u odnosu modernog čoveka prema ratu. Pitajte milione naših sunarodnika, na severu i na jugu, da li bi glasali (kada bi tako nešto bilo moguće) da se iz istorije izbriše naš rat za ujedinjenje, a da zapis o mirnoj tranziciji u sadašnjicu zameni zapise o marševima i bitkama – verovatno bi tek šaćica ekscentrika rekla „da“. Ti preci, ti napori, ta sećanja i te legende, najidealniji su deo onoga što sada zajednički posedujemo, sveto duhovno imanje vrednije od sve prolivene krvi. A opet, pitajte iste te ljude da li bi bili voljni da hladnokrvno započnu još jedan građanski rat ne bi li stekli još jedan slični posed, i nema tog muškarca ili žene koji bi za taj predlog glasali. Koliko god dragoceni mogli biti, ratovi se u modernim očima ne smeju voditi samo zarad idealne dobiti. Rat se sada smatra dopuštenim samo ukoliko je nametnut.

Nije bilo tako u stara vremena. Raniji ljudi su lovili ljude, a lov na sušedno pleme, ubijanje muškaraca, pljačkanje sela i posedovanje žena bili su najisplativiji i najuzbudljiviji način života. Tako su selektovana vojevanju nastrojenija plemena, a kod poglavica i naroda čista ratobornost i ljubav prema slavi pomešala se sa temeljnijim apetitom za otimačinu.

Moderni rat je toliko skup da nam se čini da je trgovina bolji put ka otimačini; ali moderni čovek nasleđuje svu urođenu ratobornost i svu ljubav za slavu svojih predaka. Prikazi iracionalnosti i užasa rata ne utiču na njega. Užasi ga fasciniraju. Rat predstavlja snažan život; to je život u krajnostima; ratni porezi su jedini porezi koje ljudi nikada ne oklevaju da plate, što nam pokazuju budžeti svih nacija.

5 William James (1910), "The Moral Equivalent of War", *Popular Science Monthly*, Vol. 77: 400–410.

Istorija je potok krvi. Ilijada je dugačak recital o tome kako su ubijali Diomed i Ajaks, Sarpedon i Hektor. Nismo pošteđeni nijednog detalja o ranama koje su naneli, a grčki um se hranio tom pričom. Grčka istorija je panorama šovinizma i imperijalizma – rat zarad rata, pri čemu su svi građani ratnici. To je užasno čitanje – zbog iracionalnosti svega toga – osim u svrhu stvaranja „istorije“, a ta istorija je istorija potpunog uništenja civilizacije u intelektualnom pogledu, možda najvećeg koje je zemlja ikada videla.

To su bili čisto piratski ratovi. Ponos, zlato, žene, robovi, uzbuđenje, bili su jedini motivi. U Peloponeskom ratu, na primer, Atinjani su tražili od stanovnika Milosa (ostrva na kojem je pronađena „Miloska Venera“), dotad neutralnog, da priznaju njihovu vlast. Poslanici zasedaju i vode raspravu koju Tukidid iznosi u celini, i koja bi zbog dražesne razboritosti forme zadovoljila Metjua Arnolda. „Moćni traže ono što mogu“, kazali su Atinjani, „a slabi daju ono što moraju“. Kada su Milošani rekli da će prizvati bogove pre nego da budu robovi, Atinjani su odgovorili: „O bogovima u koje verujemo i o ljudima znamo da će, prema zakonu svoje prirode, vladati kad god to mogu. Nismo mi doneli taj zakon, i nismo prvi koji su postupili po njemu; samo smo ga nasledili i znamo da biste i vi i čitavo čovečanstvo, da ste jaki kao mi, isto učinili. Toliko o bogovima; rekli smo vam zbog čega očekujemo da o nama misle podjednako dobro kao i o vama.“ No, Milošani su ipak odbili predlog i grad im je zauzet. „Atinjani su“, mirno kaže Tukidid, „potom pobili sve koji su bili u dobi za vojsku i porobili žene i decu. Onda su kolonizovali ostrvo i poslali na njega pet stotina svojih doseljenika.“

Karijera Aleksandra Makedonskog bila je čista i jednostavna piraterija, ništa drugo do orgija moći i pljačke – koju je lik heroja učinio romantičnom. U njegovom osvajanju nije bilo racionalne svrhe, a čim je umro, njegovi generali i guverneri napali su jedni druge. Neverovatna je okrutnost tih vremena. Kada je Rim konačno osvojio Grčku, rimski Senat je Luciju Emiliju Paulu kazao da nagradi svoje vojnike za njihov trud tako što će im „dati“ staro kraljevstvo Epir. Opljačkali su sedamdeset mesta i odveli u roblje sto pedeset hiljada stanovnika. Koliko su ih ubili, ne znam; ali u Etoliji su ubili sve senatore, sto pedeset ukupno. Brut je bio „najplemenitiji od svih Rimljana“, ali da bi oživeo svoje vojnike uoči bitke kod Filipa, na sličan način je obećao da će im dati da opustoše Spartu i Tesaloniki⁶ ukoliko pobede u borbi.

Takva je bila krvava nega koja je obučavala vojnike za jedinstvo. Mi nasleđujemo taj ratoborni tip; za većinu sposobnosti za junaštvo, kojih je ljudski rod pun, moramo da zahvalimo toj okrutnoj istoriji. Mrtvacu ne pričaju priče i, ako je i bilo nekog plemena drugog tipa, iz njega nije preteklo

6 Današnji Solun – prim. prev.

preživelih. Naši preci uneli su ratobornost u naše kosti i hiljade godina mira neće je izgnati iz nas. Mašta naroda se u priličnoj meri nadima mislima o ratu. Ako javno njenje dosegne izvesnu tačku borbene gotovosti, nijedan vladar mu se ne može odupreti. U Burskom ratu obe vlade početka su blefirale, ali nisu mogle na tome da ostanu: vojna napetost bila je prevelika za njih. Godine 1898. naš narod je tri meseca u svakim novinama čitao reč „rat“ ispisanu tri inča visokim slovima. Mekinli, popustljivi političar, bio je zbrisan njegovom gorljivošću i naš prljavi rat sa Španijom postao je stvarnost.

Danas je civilizovano mnjenje čudna mentalna mešavina. Vojnički instinkti i ideali snažni su kao i uvek, ali refleksivna kritika s kojom su sućeljeni ozbiljno obuzdava njihovu drevnu slobodu. Bezbrojni pisci pokazuju zversku stranu vojne službe. Čista pljačka i nadmoć ne čine se više moralno prihvatljivim motivima i moraju se naći izgovori da se oni pripišu isključivo neprijatelju. Engleska i mi, mi smo jedino za „mir“, kako bez prestanka ponavljaju naše vojne i mornaričke vlasti. Pljački i slavi skloni su Nemačka i Japan. „Mir“ je u vojničkim ustima danas sinonim za „očekivani rat“. Ta reč je postala čista provokacija i nijedna vlada koja iskreno želi mir ne bi smela da dozvoli da bude odštampana u novinama. Svaki savremeni rečnik treba da kaže da „mir“ i „rat“ znače istu stvar, jednom *in posse*, drugi put *in actu*. Čak bi se razložno moglo reći da je intenzivno oštra priprema za rat nacija stvarni rat, trajan, neprestan; a da su bitke samo neka vrsta javne verifikacije veštine stečene tokom razdoblja „mira“.

Očigledno je da je po ovom pitanju civilizovani čovek razvio neku vrstu dvostruke ličnosti. Ako uzmemo evropske nacije, izgledalo bi da nijedan legitimni interes ma koje od njih ne bi opravdao stravična razaranja koja bi ostvareni rat nužno podrazumevao. Činilo se da bi zdrav razum i um trebalo da pronađu način da se postigne sporazum u svakom sukobu poštenih interesa. Sam mislim da je naša obavezujuća dužnost da verujemo u takvu međunarodnu racionalnost koliko je moguće. Ali, kako stvari stoje, vidim koliko je beznadežno teško okupiti stranku mira i stranku rata. Verujem da su razlog te teškoće i izvesne manjkavosti u programu pacifizma koje oštro i u izvesnoj meri opravdano postavljaju vojnu maštu naspram sebe. U čitavoj raspravi obe strane su na imaginativnom i sentimentalnom tlu. To je samo jedna utopija protiv druge i sve što se kaže mora biti apstraktno i hipotetički. Podložan toj kritici i oprezan, pokušaću da apstraktnim potezima okarakterišem te suprotstavljene imaginativne sile i ukažem na ono što se mom veoma pogrešivom umu čini da je najbolja utopijska hipoteza, perspektiva pomirenja koja najviše obećava.

Iako sam pacifista, u svojim zapažanjima neću da govorim o zverskoj strani režima rata (kojoj su mnogi pisci već pravedno presudili), nego ću razmotriti samo više aspekte militarističkog sentimenta. Niko ne smatra da

se patriotizam može diskreditovati, niti iko poriče da je rat romansa istorije. Ali prekomerne ambicije su duša svakog patriotizma, a mogućnost nasilne smrti duša svake romanse. Oni vojno-patriotski i romantično nastrojani svuda, a naročito kada je reč o klasi profesionalnih vojnika, odbijaju da i na trenutak priznaju da rat može biti prolazna pojava u društvenoj evoluciji. Protiv ideje o raju ovaca, kažu oni, buni se naša viša imaginacija. Gde bi onda bili nagibi života? Ako rat ikada prestane, trebalo bi ga ponovo izmisliti, prema ovom gledištu, ne bi li se iskupio život od ravne degeneracije.

Sve refleksivne apologete rata u današnje vreme shvataju ga religiozno. On je neka vrsta sakramenta. Od njega profitiraju i pobedeni i pobednici: nezavisno od svakog pitanja profita, on je apsolutno dobro, kaže nam se, jer predstavlja ljudsku prirodu u njenoj najvišoj dinamici. Njegovi „užasi“ su mala cena koja se plaća za jedinu pretpostavljenu alternativu: svet činovnika i nastavnika, uzajamnog obrazovanja i zoofilije, „liga potrošača“ i „združenih dobrotvornih društava“, neograničenog industrijalizma i besramnog feminizma. Ni traga nipodaštavanju, čvrstini, hrabrosti. Fuj takvom stočarstvu planete!

Što se tiče središnje suštine ovog osećanja, čini mi se da nijedna osoba zdravog uma ne može a da se u nekoj meri ne ogradi od nje. Militarizam je veliki čuvar naših ideala izdržljivosti, a ljudski život bez ikakve koristi od izdržljivosti bio bi vredan prezira. Bez rizika i nagrada za smelije, istorija bi zaista bila bljutava. Postoji tip vojničkog karaktera čiji svaki pripadnik misli da rasa nikada ne bi trebalo da prestane da se razmnožava, budući da je svako osetljiv na njenu nadmoć. Dužnost je službenika čovečanstva da vojnički karakter drži na zalihama – ako ih i ne čuva za upotrebu, onda kao ciljeve po sebi i kao čiste delove savršenstva – da Ruzveltovi slabići i razmaženci ne bi uklonili sve drugo s lica zemlje.

Ova prirodna vrsta osećanja, mislim, oblikuje najunutrašnjiju dušu vojnih spisa. Bez ijednog meni poznatog izuzetka, militaristički autori veoma mistički sagledavaju svoj predmet i smatraju rat biološkom ili sociološkom nužnošću, koju ne kontrolišu obične psihološke provere ili motivi. Kada uslovi za to sazru, do rata mora doći, s razlogom ili bez razloga, budući da su opravdanja koja se navode uvek izmišljotine. Rat je, ukratko, trajna ljudska obaveza. General Homer Li, u nedavno objavljenoj knjizi *Hrabrost neznanja*, jednoznačno se posađuje na to tle. Za njega je spremnost za rat suština nacionalnosti, a umeće u njemu vrhovno merilo zdravlja nacija.

Nacije, kaže general Li, nikada nisu stacionarne – one nužno moraju da se šire ili skupljaju, u skladu sa svojom vitalnošću ili oronulošću. Japan sada kulminira. Prema narečenom fatalnom zakonu, nemoguće je da njegovi državnici nisu, sa izuzetnom dalekovidnošću, odavno započeli ogromnu osvajачku politiku – igru u kojoj su prvi potezi bili ratovi sa Kinom i Rusijom i

sporazum sa Engleskom, a čiji je konačni cilj zauzimanje Filipina, Havajskih ostrva, Aljaske i čitave naše obale zapadno od prevoja Sijera. Japanu će to dati ono na šta ga njegov neizbežni poziv kao države apsolutno prisiljava da zahteva, posedovanje čitavog Pacifičkog okeana, a mi, Amerikanci, prema našem autoru, nemamo čime da se suprotstavimo tim dubokim planovima, osim svojom umišljenošću, neznanjem, komercijalizmom, korupcijom i našim feminizmom. General Li pravi posebno tehničko poređenje vojne snage kojom bismo se sada mogli suprotstaviti snazi Japana i zaključuje da bi Ostrva, Aljaska, Oregon i južna Kalifornija pali gotovo bez otpora, da bi San Francisco morao da se preda za dve nedelje, da bi se rat završio za tri ili četiri meseca i da bi se onda naša republika, nesposobna da povrati ono što je neoprezno zanemarila da u dovoljnoj meri zaštititi, „dezintegrisala“ sve dok se možda ne pojavi neki Cezar da nas opet zavari u naciju.

Zaista sumorna prognoza! Ipak, nije neuverljiva, ako je mentalitet japanskog državnika zbilja cezarovskog tipa, kakav nam je toliko puta istorija prikazala, a jedino je što je i sam general Li u stanju da zamisli. Nemamo nikakvih razloga da mislimo da žene više ne mogu biti majke napoleonovskih ili aleksandrovskih likova; ako se takvi nađu u Japanu i ukaže im se zgodna prilika, u zasedi nas mogu vrebati upravo onakva iznenađenja kakva *Hrabrost neznanja* prikazuje. Budući da ne znamo šta je u najdubljim udubinama japanskog mentaliteta, možda ćemo zbilja biti toliko nesmotreno hrabri da ove mogućnosti zanemarimo.

Drugi militaristi su složeniji i moralniji u svojim razmatranjima. *Philosophie des Krieges* S. R. Štajnmeca dobar je primer. Prema ovom autoru, rat je iskušenje koje je ustanovio Bog koji meri nacije na merila. On je suštinska forma države i jedina funkcija u kojoj narodi mogu istodobno i konvergentno da uposle sve svoje moći. Nijedna pobeda nije moguća osim kao rezultanta sveukupnih vrlina, nema tog poraza za koji nisu odgovorni neki porok ili slabost. Vernost, kohezivnost, upornost, junaštvo, savest, obrazovanje, inventivnost, ekonomija, bogatstvo, fizičko zdravlje i snaga – ne postoji moralna ili intelektualna tačka superiornosti koja nije u igri, kada Bog donese svoju presudu i baci narode jedne na druge. *Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*; a doktor Štajnmece ne veruje da na duge staze slučaj i sreća igraju ikakvu ulogu u odmeravanju stvari.

Vrline koje prevladavaju, mora se primetiti, jednako su vrline, nadmoći koje se računaju kako u mirnodopskoj tako i u vojnoj utakmici; ali pritisak koji je na njima, budući da je beskonačno intenzivniji u potonjem slučaju, čini rat beskonačno probojnijim kao ispit. Nijedno iskušenje nije uporedivo sa njegovom trijažom. Njegov stravični čekić zabija ljude u kohezivna stanja, a nigde drugde do u takvim stanjima ljudska priroda ne može na odgovarajući način da razvije svoj kapacitet. Jedina alternativa je „degeneracija“.

Doktor Štajnmeč je savestan mislilac, a njegova knjiga, iako nevelika, mnogo toga uzima u obzir. Čini mi se da se može sažeti rečima Sajmona Patena da je čovečanstvo rođeno u bolu i strahu i da bi prelazak na „ekonomiju zadovoljstva“ mogao biti fatalan za biće koje nema moći da se odbrani od njenih degenerativnih uticaja. Ako govorimo o *strahu od emancipacije od režima straha*, čitava situacija staje u jednu frazu: strah od nas samih sada zauzima mesto drevnog straha od neprijatelja.

Ako, poput mene, obrnete strah u svom umu, izgleda da nas sve ovo vodi ka nevoljnostima mašte, jednoj estetskoj, drugoj moralnoj; prvo, neradi smo da zamislimo budućnost u kojoj će vojnički život, uz sve elemente njegovog šarma, zauvek postati nemoguć, i u kojoj se o sudbinama naroda nikada više neće odlučivati silom, brzo, bez daha i tragično, već jedino bljutavo i korak po korak, „evolucijom“. Drugo, neradi smo da vidimo kako se zatvara vrhovni teatar ljudske žustrine, dok su sjajni vojnički talenti osuđeni na večnu latentnost da se nikada ne okušaju na delu. Čini mi se da se ova uporna neradost, ništa manje od drugih estetskih i etičkih formi koje uporno ostaju s nama, mora saslušati i poštovati. S njom se ne može delotvorno suočiti pukim kontriranjem o skupoći i užasu rata. Užas uzbuđuje, a kada treba izvući ono najudaljenije i najviše iz ljudske prirode, priča o trošku zvuči nečasno. Očigledna je slabost jedne takve puko negativne kritike – vojna stranka se ne preobraća u pacifizam. Vojna stranka ne poriče ni bestijalnost ni užas rata, kao ni trošak; ona samo kaže da te stvari kazuju tek polovinu priče. Ona prosto kaže da ih je rat *vredan*; da su joj, uzевši ljudsku prirodu kao celinu, njeni ratovi najbolja zaštita od njenog slabijeg i bojažljivijeg sebstva, te da čovečanstvo ne može da *priusti* da usvoji ekonomiju mira.

Pacifisti bi trebalo dublje da zađu u estetičko i etičko stanovište svojih oponentata. Gde god je nešto kontroverzno, kaže Džej Džej Čepmen, to prvo treba učiniti, *onda skrenuti poentu* i oponent će vas slediti. Sve dok antimilitaristi ne predlože zamenu za funkciju koju rat ima u disciplini, sve dok ne predlože *moralni ekvivalent* rata koji bi bio analogan, moglo bi se reći, mehaničkom ekvivalentu toplote, njima ne polazi za rukom da shvate punu suštinu situacije. Po pravilu, to im ne polazi za rukom. Dužnosti, kazne i sankcije koje prikazuju u svojim utopijama previše su slabe i pitome da bi dotakle one vojnički nastrojene. Tolstojev pacifizam je jedini izuzetak od ovog pravila, budući da je duboko pesimističan u pogledu svih vrednosti ovoga sveta, pa mu strah od Gospoda pruža onaj moralni podsticaj koji drugde nudi strah od neprijatelja. Ali svi naši socijalistički zagovornici mira apsolutno veruju u vrednosti ovoga sveta; a umesto straha od Gospoda i straha od neprijatelja, jedini strah s kojim računaju je strah od siromaštva ukoliko je neko lenj. Ta slabost prožima svu socijalističku

literaturu s kojom sam upoznat. Čak i u izvanrednom dijalogu Loesa Dickinsona,⁷ visoke plate i kratko radno vreme jedine su sile koje priziva da bi se prevladala odbojnost čoveka prema odurnim vrstama rada. Ljudi u međuvremenu uglavnom žive kako su uvek živeli, u ekonomiji bola i straha – jer su oni među nama koji žive u lagodnoj ekonomiji ostrvo u olujnom okeanu – i čitava atmosfera današnje utopijske literature zvuči sentimentalno i isprano onima koji još uvek imaju osećaj za gorče ukuse života. Ona zapravo sugerše sveprisutnu inferiornost.

Inferiornost je uvek sa nama, a nemilosrdni prezir prema njoj ključno je svojstvo vojničke ćudi. „Psi, da li biste živeli večno?“ – viknu Fridrih Veliki. „Da“, kažu naši utopisti, „živeli bismo večno i postepeno podizali svoj nivo“. Najbolja je stvar kod naših „inferiornih“ danas što su žilavi kao ekseri, a fizički i moralno gotovo podjednako neosetljivi. Utopisti ih vide kao meke i delikatne, a militarizam bi baš zadržao njihovu žuljevitost, ali bi je preobrazio u zaslugu, neophodnu „službi“, čime bi je iskupio od sumnje u inferiornost. Svi kvaliteti čoveka stiču dostojanstvo kada on zna da je potreban službi kolektiviteta koji ga poseduje. Ako je ponosan na kolektivitet, i njegov ponos srazmerno raste. Nijedan kolektivitet ne neguje takav ponos kao vojska; a mora se priznati da je jedini sentiment koji je slika pacifičkog kosmopolitskog industrijalizma kadra da pobudi u bezbrojnim dostojnim grudima stid zbog ideje da se pripada *takvom* kolektivitetu. Očigledno je da Sjedinjene Američke Države kakve danas postoje na umove poput Generala Lija ostavljaju utisak ljudskog loja. Gde je oštrina i naglost, prezir prema životu, bilo vlastitom bilo tuđem? Gde je divljačko „da“ ili „ne“, gde безусловna dužnost? Gde je vojna obaveza? Gde danak u krvi? Gde je išta zbog čega bi se osećala čast pripadanja?

Posle sve ove pripreme, sada ću ispovediti vlastitu utopiju. Pobožno verujem u vladavinu mira i u postepeni dolazak neke vrste socijalističkog ekvilibrijuma. Za mene je fatalistički pogled na ratnu funkciju besmislica, jer znam da je ratovanje tu zbog odredivih motiva i da je podložno razboritoj proverbi i razumnoj kritici, kao i ma koja druga forma poduhvata. A kada se armije sastoje od čitavih nacija i kad se umeće razaranja u intelektualnoj prefinjenosti nadmeće s umećima proizvodnje, vidim da rat postaje apsurdan i nemoguć zbog vlastite monstruoznosti. Razumni zahtevi moraće da zamene ekstravagantne ambicije, a nacije se moraju zajednički boriti protiv njih. Ne vidim razlog zašto se sve to ne bi primenilo na žute i na bele zemlje, i radujem se budućnosti u kojoj će civilizovani narodi formalno staviti ratne radnje van zakona.

7 Lowes Dickinson, *Justice and Liberty*, New York, 1909.

Sva ta moja uverenja čvrsto me smeštaju na antimilitarističku stranu. Ali ne verujem ni da mir treba da bude niti da će biti trajan na ovoj kugli, ukoliko države, pacifistički organizovane, ne sačuvaju neke od starih elemenata vojne discipline. Ekonomija mira koja ima izgleda da traje ne može biti prosta ekonomija zadovoljstva. U manje ili više socijalističkoj budućnosti, kakvoj se čovečanstvo izgleda polako primiće, moramo se i dalje kolektivno podrediti strogosti koja odgovara našem stvarnom položaju u ovom samo delimično gostoljubivom svetu. Nova energija i izdržljivost moraju se nastaviti na onu muževnost koje se vojnički um tako odano drži. Bori-laćke vrline moraju biti trajni cement; neustrašivost, preziranje mekoće, napuštanje privatnog interesa, poslušnost zapovesti i dalje moraju biti kamen na kojem se grade države – osim ako, zapravo, ne priželjkujemo opasne reakcije protiv država koje su dostojne samo prezira i podložne napadu svaki put kada se negde u njihovom susedstvu bude kristalizovao prvi sledeći vojnički poduhvat.

Ratna strana je zasigurno u pravu kada tvrdi, ponovo i ponovo, da su borilačke vrline, iako ih je ljudski rod izvorno stekao ratom, apsolutna i trajna ljudska dobra. Patriotska gordost i ambicija u svojoj vojničkoj formi samo su, na kraju krajeva, posebni oblici opštije strasti nadmetanja. One su njena prva forma, ali to nije razlog da se pretpostavi da su i poslednja. Sada se ljudi ponose ako pripadaju osvajačkoj naciji i bez gundanja polažu ono što jesu i imaju, ako bi time izbegli podjarmljenost. Ali kako se može biti siguran da *drugi aspekti nečije zemlje* neće s vremenom, uz dovoljno obrazovanja i sugestije, izazivati slično snažna osećanja ponosa i stida? Zašto ljudi jednog dana ne bi osetili da je vredno platiti danak u krvi da bi se pripadalo kolektivitetu koji je superioran u *bilo kom* idealnom pogledu? Zašto da ne pocrvene od ogorčenog stida ukoliko je zajednica koja ih poseduje na koji god način rđava? Pojedinci, kojih je iz dana u dan sve više, sada osećaju tu građansku strast. Treba samo duvati u iskrinu dok se ne užari čitavo stanovništvo i dok se na ruševinama starog morala vojničke časti ne izgradi stabilan sistem morala građanske časti. U ono u šta poveruje čitava zajednica, uhvatiće se i pojedinac. Dosad smo bili uhvaćeni ratnom funkcijom; jednoga dana, međutim, konstruktivni interesi će možda delovati jednako imperativni i uspeće da pojedincu nametnu jedva lakše breme.

Dopustite mi da konkretnije ilustrujem svoju ideju. Ništa nas ne može ogorčiti u pukoj činjenici da je život težak, da ljudi treba da rintaju i trpe bol. Planetarni uslovi su najzad takvi kakvi su, i s time se možemo poneti. Ali da toliki ljudi, pukim slučajem svog rođenja, treba da žive životom u kojem nema *ničeg do* rintanja, bola, teskobe i inferiornosti koja im se nameće, da nemaju *nikakvog* odmora, dok drugi koji po prirodi nisu ništa zaslužniji nikada uopšte ni ne oseće kampanju takvog života, e *to* može

izazvati ogorčenost u umovima koji promišljaju. To se može okončati tako što će svima izgledati sramotno da neki od nas nemaju ništa drugo do te kampanje, a drugi ništa osim nemuževne lakoće. Ako bi se sada – i to je moja ideja – umesto za vojsku čitava generacija omladinaca regrutovala da na nekoliko godina bude u armiji protiv *prirode*, možda bi se nepravda izravnala, a brojna druga dobra za državu bi usledila. Vojni ideali izdržljivosti i discipline uklesali bi se u narastajuće vlakno naroda; niko ne bi ostao slep, onako kako su to sada klase luksuza, za stvarne odnose čoveka prema kugli na kojoj živi i za trajno gorke i teške temelje njegovog višeg života. Naši ozareni omladinci regrutovali bi se, prema svom izboru, za rudnike uglja i gvožđa, za teretne vozove, za ribarske flote u decembru, za pranje posuđa, veša i prozora, za izgradnju puteva i tunela, za livnice i ložionice i za armature oblakodera, da bi se u njima ošamutila detinjastost i da bi se u društvo vratili sa zdravijim simpatijama i trezvenijim idejama. Platili bi svoj danak u krvi, dali svoj udeo u vekovečnom ljudskom ratu protiv *prirode*; ponosnije bi gazili zemljom, žene bi ih više vrednovale, bili bi bolji očevi i učitelji naredne generacije.

Takva regrutacija, uz stanje javnog mnjenja koju bi je zahtevala, i mnogi moralni plodovi koje bi donosila, očuvala bi usred pacifističke civilizacije one muževne vrline za koje se vojna strana toliko plaši da će iščeznuti u miru. Treba dobiti žilavost bez žuljevitosti, autoritet koji krase što je moguće manja zločinačka okrutnost, i tegoban rad koji se radi veselo, jer je ta dužnost privremena i ne pretili kao sada da degradira do kraja života. Govorio sam o „moralnom ekvivalentu“ rata. Dosad je rat bio jedina sila koja može da disciplinuje čitavu zajednicu, te dok ekvivalentna disciplina ne bude organizovana, verujem da će za rat uvek biti prostora. Ali nemam ozbiljnih sumnji da su običan ponos i sram društvenog čoveka, razvijeni do određenog intenziteta, dovoljni za organizaciju moralnog ekvivalenta kakav sam skicirao ili nekog drugog koji bi bio podjednako delotvoran za očuvanje ovog tipa muškosti. Pitanje je vremena, vešte propagande i dobre istorijske prilike za one koji kreiraju javno mnjenje.

Borilački tip karaktera može se odgajati bez rata. Naporom zaslužena čast, bez ličnog interesa, svuda je u izobilju. Sveštenici i lekari su na neki način obrazovani za to, a svi bi trebalo da u izvesnom stepenu osećamo taj imperativ ukoliko smo svesni sopstvenog rada kao obavezne službe državi. Treba da smo *posvojeni*, kao što vojnike poseduje armija, i naš će ponos u skladu s tim rasti. Tada bismo mogli da budemo siromašni, ali bez poniženja, kao što su sada vojni oficiri. Jedino što je potrebno jeste da se rasplamsa građanska čud, kao što je deo istorije rasplamsao vojničku čud. H. G. Vels, po običaju, uočava središte te situacije. „Na mnogo načina“, kaže on, „vojna organizacija je najmiroljubivija od svih delatnosti. Kada savremeni

čovjek skrene sa ulice i okrene leđa bučnim neiskrenim reklamama, guranju, razvratu, potplaćenim i povremenim poslovima, i zabasa u dvorište kasarne, on zakoračuje na višu društvenu ravan, u atmosferu službe, saradnje i beskrajno časnijih napora. Na ovom mestu ljudi ne gube zaposlenje da bi propali jer nema posla koji bi odmah mogli da rade. Tu su nahranjeni, uvežbani i obučeni za bolje službe. Ovde se od čoveka očekuje da napreduje tako što sebe stavlja u drugi, a ne u prvi plan. Vidite koliko je izuzetno stabilan i brz razvoj metoda i uređaja u pomorskim i vojnim poslovima, bez obzira na bedne i neredovne komercijalističke doprinose istraživanju, na njihove male i kratkovide trzaje u inovacijama i naučnoj ekonomiji zarad profita! Samo uporedite napredovanje u civilnoj sferi koja je gotovo potpuno prepuštena trgovcu, s vojnim pogonom tokom nekoliko poslednjih decenija. Današnji kućni aparati, na primer, tek su malo bolji nego što su bili pre pedeset godina. Provetrenost današnjih kuća je loša, zagrejanost slaba uprkos rasipničkom trošenju drva za potpalu, nespretno je uređena i nameštena, jednako kao i kuća iz 1858. godine. Kuće stare nekoliko stotina godina i dalje su zadovoljavajuća mesta prebivanja, toliko su se malo naši standardi podigli. Ali puška ili bojni brod od pre pedeset godina neporedivo su inferiorniji u odnosu na one koje sada posedujemo: po snazi, po brzini, po pogodnostima korišćenja podjednako. Niko više nema koristi od takvih zastarelih stvari“.⁸

Vels dodaje⁹ da će nam shvatanja reda i discipline, tradicija službe i posvećenosti, fizičke spremne, neumerenog napora i univerzalne odgovornosti, za koje opšta vojna obaveza sada obučava evropske nacije, ostati trajna tekovina kada se poslednji put zapuca vatrometom u proslavu konačnog mira. Verujem u isto što i on. Naprosto bi bilo besmisleno kada bi jedina sila, koja u englesku i američku prirodu može da uvede ideale časti i standarde delotvornosti, bila strah da će nas Nemci i Japanci ubiti. Bez sumnje, strah je veliki; ali on nije, kao što veruju naši vojni entuzijasti i pokušavaju i nas u to da uvere, jedini poznati stimulus za buđenje viših nivoa duhovne energije ljudi. Potreba za promenom javnog mnjenja koju postulira moja utopija značajno je manja od razlike između mentaliteta onih crnih ratnika koji su progonili Stenlijeve ljude u Kongu uz kanibalistički ratni poklič – „Meso! Meso!“ – i mentaliteta „generalštaba“ ma koje civilizovane nacije. Istorija je već videla kako je potonji interval premošćen: prvi se može premostiti mnogo lakše.

Preveo *Predrag Krstić*

8 H. G. Wells, „First and Last Things“, 1908, 215.

9 Ibid., 226.

Emma Goldman¹⁰

GOVOR PROTIV REGRUTACIJE I RATA

– 14. JUN 1917.

Ovo nije mesto za aplauze ili povike podrške Emi Goldman. Imamo ozbiljnijeg posla i ozbiljnijih stvari o kojima treba da govorimo. Pre svega, želim da vam kažem, svima vama, radnicima i radnicama Istočne strane, da veoma žalim što ne mogu da vam se obratim na jeziku na kom sam oduvek govorila s ove platforme: večeras ne mogu govoriti na jidišu. Govoriću na engleskom, pošto hoću da oni koji predstavljaju Državu i Militarizam i Sudove i Zatvore razumeju šta imam da kažem. [...] Nema tog jezika koji se može potpuno preneti u prevodu, a ja hoću da čuju šta imam da kažem na jedinom jeziku koji oni umeju da govore, i to loše.

Prijatelji, sigurna sam da ćete sutra ujutru pročitati izveštaj o skupu na Istočnoj strani na koji su došli imigranti, radnici, prljavi i bedni ljudi Istočne strane – stranci kojima se u ovoj zemlji danas ruga, ismejani jer imaju ideju. Prijatelji, ako Amerikanci treba da dočekaju da Amerikanci probude zemlju, moraće da vaskrsnu Indijance ubijene u Americi na čijim je telima ustanovljena ova takozvana demokratija, jer je pod svakim drugim Amerikancem, kad se samo malo zagrebe, neki Englez, Holandanin, Francuz, Španac, Jevrejin i Namac i stotine drugih nacionalnosti koje su poslale svoje mladiće i devojke u ovu zemlju u budalastom uverenju da ih sloboda čeka u američkoj luci, gde Sloboda drži baklju. U Sjedinjenim Državama ta baklja već dugo jedva da gori. Boginja slobode stidi se američkog naroda i onog što je učinio slobodi u ime slobode. Pa ipak, prijatelji moji, ja ne žalim zbog onoga što se u Americi danas dešava. Došla sam do zaključka da je svaka nacija kao individua, da mora imati svoja iskustva i da ne prihvata tuđa ništa više no što biste vi mogli prihvatiti iskustvo drugog pojedinca, jer kada bi bilo moguće da nacija uči iz gorkih i tragičnih iskustava drugih

¹⁰ **Emma Goldman** (1917), Speech Against Conscription and War – June 14, 1917, Archives of Women’s Political Communication, Iowa State University, <https://awpc.catt-center.iastate.edu/2017/03/21/speech-against-conscription-and-war-june-14-1917/> (priступljeno 25. 6. 2024).

nacija, onda Amerika danas ne bi mogla biti u ratu i ne bi započela vladavinu terora koja je zahvatila zemlju uzduž i popreko. Americi je Evropa bila pred nosom, kao primer za ubistva i krvoproliće i leševe i milione izgubljenih života. Amerika je pred sobom imala rovove i bojišta Evrope poslednje gotovo tri godine. Amerika je shvatila da je ovaj rat jedan od najkrvavijih i najzločinačijih ratova koji je civilizovani narod ikada vodio. Amerika je pred sobom imala lekciju o tome da se radnici i sinovi radnica žrtvuju u ime visoke Kulture, no oni i dalje žele demokratiju na bojištima Evrope; i da je Amerika odrastao čovek, a ne dete, ona bi naučila tu lekciju – kakav god da je cilj, on nikad nije dovoljan da se u ime demokratije ili slobode žrtvuju milioni ljudi u rovovima i na bojištima.

Očigledno, Amerika mora da nauči dodatnu lekciju i za to će platiti užasnu cenu. Proliće okeane krvi, nagomilaće planinu žrtava u ljudstvu muškaraca ove zemlje koji su sada sposobni da stvaraju i proizvode, kojima pripada budućnost. Njih treba žrtveno preklati za stvar koja nikada nije postojala u Sjedinjenim Američkim Državama, za demokratiju i slobodu.

Prijatelji moji, ima takvih ljudi koji vam kažu da će se njihova proročanstva obistiniti. Žao mi je što ću reći da sam i ja jedna od njih i da moram reći to isto. Govorimo vam već trideset godina da je ova demokratska Država u kojoj je vlada navodno narodna, od naroda i za narod, postala jedna od najimperijalističkijih država koju je svet ikada video. Dvadeset pet ili trideset godina govorimo vam da Sjedinjene Američke Države svakog dana prisvajaju sve više moći do dana kada pojedinačni muškarci i žene neće biti ništa drugo do zupčanici u mašini ove centralizovane, surove vlade žedne krvi. To smo vam govorili, a vi ste nam rekli da smo uzbunjivači. Rekli ste da smo odveć ekstremni, jer se to u Sjedinjenim Državama nikada neće dogoditi. I evo nas, prijatelji. To se desilo u Sjedinjenim Državama. Nametnut vam je car bez saglasnosti naroda. Narod se nikada nije pitao da li želi rat. Zapravo, narod Amerike je postavio gospodina Vilsona u Belu kuću i na mesto predsednika jer mu je on govorio da će ga držati podalje od rata. „On nas je sačuvao od rata“, pisalo je na jednom od njegovih političkih postera, obešenom svuda po gradu, postera koji je prikazivao radnicu s decom. Obećavao vam je raj, sve vam je obećao, da biste mu dali vlast. A zašto ste ga tu postavili? Očekivali ste mir, a ne rat. Onog časa kad mu je data moć, zaboravio je na svoja obećanja i daje vam pakao. Rat se nameće narodu, bez prilike da se narod izjasni da li je hteo rat ili ne, a rat vam je nametnut, kažem vam, jer gospoda na pozicijama i oni koji ih podupiru – hoće rat. I pošto su objavili rat, rečeno nam je, nama, muškarcima i ženama Sjedinjenih Država koji dirinčimo u znoju lica svoga da bismo održavali gospodu na vlasti, rečeno nam je da postoji zakon i da moramo ići u rat. Ako je rat nužan, jedino narod mora da odluči da li hoće rat ili ne, i sve dok narod ne

da svoju saglasnost poričem da predsednik Sjedinjenih Država ima ikakvo pravo da ga objavi; poričem da predsednik ili oni koji ga podržavaju imaju ikakvo pravo da kažu narodu da svoje sinove, muževe, braću i ljubavnike da u regrute da bi ih prevezli preko mora zarad militarističkog osvajanja i podrške bogatih i moćnih u Sjedinjenim Državama. Kažete da je takav zakon. Ja poričem vaš zakon. Ja u njega ne verujem.

Jedini zakon koji priznajem jeste zakon koji zadovoljava potrebe čovečanstva, koji muškarce i žene čini finijima, boljima, humanijima, to je onaj zakon koji decu uči da je ljudski život svet i da će onima koji se naoružavaju da bi ga oduzeli biti suđeno na temelju ljudske pravde, a ne pred jadnim, malim sudištem koje se zove zakon Sjedinjenih Država. Dakle, prijatelji, narod još nije odlučio da li hoće rat, i narod će na kraju reći hoće li ga ili neće.

Ne čudi što predsednik Vilson ne može da oseti puls vremena. Predugo je sedeo u koledžima, predugo je bio iza zatvorenih vrata, predugo zadubljen u istorijske knjige. On ne može da oseti puls vremena. Ali ja vam kažem, ne želeći da glumim proroka, da će u narednih šest meseci – ne godina, već samo šest meseci – predsednik Vilson zažaliti što je objavio rat u Sjedinjenim Državama.

Naravno, prijatelji, naravno da ovoj zemlji, u čijem je interesu da žrtvuje američkog dečaka, nije bilo u interesu da se rat stavi na proveru, pa je regrutacija morala da vam se nametne. Zar ne znate da tokom Špansko-američkog rata, kada je narod verovao u rat, nije bilo nikakve potrebe da se od mladića ove zemlje, pod pretnjom bajoneta, puške ili pendreka, zahteva da navuku američku uniformu? Pohrlili su u rat jer su verovali u njega. I bilo da su bili američki građani, bilo rezidenti, Amerikanci su bili spremni da daju svoje živote za nešto što su smatrali ispravnim i pravednim. Ali, pošto narod Amerike ne veruje u ovaj rat, pošto američki narod nije pitan da li rata treba da bude, on ne hrli da se prijavi za njega, a vi u Americi sada radite isto što su radili i Rusi, što radi nemački kajzer, što rade svi imperijalistički tirani. Zato ćete muškarce uterati u uniformu jedino silom. Ali jednu stvar zaboravljate, gospodo od zakona, doteraćete konja do vode, ali ga ne možete naterati da pije. Navući ćete uniformu mladim Americancima, odvući ćete ih do bojišta i ukopati u rovove, ali kad oni tamo stignu, među narodom sveta stвориće se antimilitaristička veza (*veliki aplauz*).

Ne, prijatelji, ne možete nagnati ljudska bića da oduzimaju ljudski život, ako im date priliku da misle i promisle, da istraže i analiziraju. A upravo je to ono što vlasti ove zemlje ne žele. Oni ne žele da saznate ništa o regrutaciji; ne žele da čujete bilo šta o državnom vojnom cenzusu. Zašto to ne žele? Da je njihova pozicija ispravna i logična, da državni vojni cenzus počiva na potrebama naroda, da regrutacija počiva na želji naroda, svi bi revolucionari – sve Eme Goldman i Aleksandri Berkmani – mogli da pričaju

do mile volje, ali ih narod ne bi slušao. Ali pošto narod zna da je regrutacija zločin i tlačenje i uvreda za razum, pošto narod zna da je državni vojni cenzus odredio jedan od najvećih reakcionara, sad imamo gospodina Vitmena na vašim leđima, a njega ste podržali, njemu ste dali mogućnost da živi. A državni vojni cenzus, kako vam je rečeno, sada će od svakog muškarca među vama načiniti vojnika i nešto što se bori protiv kajzera, jer to je ravno onom što bi kajzer hteo od vas – ako ste vojnik i kažem vam da pucate u majku i oca i brata i sestru, morate se povinovati naredbama. Da li predsednik i gospodin Vitmen govore nešto drugačije? I onda vam kažu da ćete postati vojnici i da će vam biti naređeno da pucate u svoju braću i očeve, majke i sestre u ime demokratije koju ćete doneti sirotom, nesrećnom narodu Nemačke. Zato smo, prijatelji, ovde da vam kažemo da dvaput razmislite pre no što odlučite šta ćete činiti, i da vas podsetimo da je grešku lako načiniti, ali ju je vrlo teško poništiti. Radništvo sa Istočne strane, vi koji ste živeli u Rusiji, vi koji pamтите dane kada se niste mogli sresti bez detektiva, vojnika i policije, pogledajte oko sebe. Vidite šta imate u Sjedinjenim Državama. Vidite šta imate ovde u Americi.

Da sastavljači Deklaracije nezavisnosti, Džeferson ili Henri ili drugi, da oni mogu da vide svoju zemlju i šta je njihovo potomstvo od nje učinilo, kako je sramote, kako je krađu i zagađuju – prijatelji moji, oni bi se okrenuli u grobu. Ponovo bi ustali i očistili je od unutrašnjeg neprijatelja, a to je vladajuća klasa Sjedinjenih Država. Postoji lekcija koju ćete naučiti i koliko god da je strašna, nama je ipak drago da ćete tu lekciju naučiti.

A sada dolazimo do tragedije koja je juče počinjena na sudu Sjedinjenih Država u državi Njujork, kada su osuđena dva dečaka. Nije tragedija samo u tome što su osuđeni. Takve se stvari svakoga dana dešavaju, stotine, hiljade nevinih radnika šalju se u zatvore i kazneno-popravne domove, hiljade nesrećnika širom sveta, pa i ovde u takozvanoj slobodnoj Americi, nestanu i niko o njima ne čuje više nijednu reč. To je obična stvar. Ali jučerašnja tragedija je u tome što je sudija, koji je plaćen, kako vam se kaže, vašim novcem, kojeg štite javno mnjenje i predsednik, bio toliko drzak i bestidan da uvredi Kramera i Bekera pošto im je prvo izrekao kaznu tako strašnih razmera. Pomislite kakav je to čovek koji tamo sedi i donosi presude o drugim ljudskim bićima. Pomislite kakav mora biti njegov karakter, kakav mu mora biti um, kakva duša, ako može da pljune ljudsko biće u lice samo zato što on ima moć.

Očito je da sudija ne zna ništa o istoriji, ništa više od cele vladajuće klase. Zar ne znate da je nekada Marija Antoaneta, vrlo iznenađena što narod nema hleba, pitala „pa zašto onda ne jedu kolače?“ Zar ne znate šta se dogodilo s ovom francuskom damom, Marijom Antoanetom? Zar ne znate šta se dogodilo sa zemljoposedičkom klasom Francuske koja je rekla da

narod treba da jede slamu? Zar ne znate šta se s njima dogodilo? Narod im je dao svu slamu koju su mogli pojesti. Smatram čin sudije Majera uvredom i sramotom i jemčim vam da će mu se tako i vratiti, ne samo iz celih Sjedinjenih Država nego čak i iz Evrope. Moglo se učiniti krajnje nevažnim da se dva siromašna radnika uvrede i pošalju u kazneno-popravnu ustanovu, Kramer i Beker, obojica radni ljudi – jer u tome počiva njihov zločin, a obojica su bili i dovoljno čestiti da kažu da su anarhisti. Da bi vas američki sud osudio, dovoljno je da ste anarhisti. Sudiju je užasnula drskost ovih ljudi da to i kažu, direktno u lice. Zar ne znate, ljudi, vi, slobodni Amerikanci, da u času kad uđete u američki sud morate reći, kao što je Dante rekao, „vi što ulazite, ostavite svaku nadu“. To su vam američki sudovi. I danas se nad vama vlada bajonetom, a policija vas može tretirati kao pse. Ali kažem vam, ko se mača lati, od mača će i stradati. Zato vam kažem, gospodo, sad je vaše vreme. Činite šta vam je volja. Ali zaboravljate šta vam je suđeno. Grešite ako mislite da ćete slanjem Kramera i Bekera u zatvor učutkati ljudski glas. Grešite ako mislite da ćete pretnjom i hapšenjem ljudi zaustaviti agitaciju protiv rata. Pobuna je u srcima ljudi, pobuna je u umovima ljudi, i ona samo čeka da psihološki moment nastupi, kako je bilo u Rusiji, pa će sudije poput Majera odleteti na osuđeničku klupu, u propast.

Prijatelji moji, da smo i na sekund mislili da agitacija zavisi od šačice ljudi, ne bismo vas uznemiravali, ugrožavajući vam živote, ali znamo da vam je pobuna u srcu i dušama, znamo da se ljudi s istoka, zapada, juga i severa protive ratu, da se protive regrutaciji, državnom vojnom cenzusu, i narod će se čuti, to vam mogu reći. I tako, da se pretilo mačijem životu, da se kaže da se sa skupa nećemo vratiti živi – kakva glupost! Šta je život ako se ne može živeti u slobodi i lepoti, i ako ne možeš govoriti, ako sebi ne možeš biti veran, šta je onda život? Umesto da živim životom psa nagnanog da se šunja i skriva, da se brinem da li me neko traži spreman da mi oduzme život – umesto toga, uvek bih radije umrla kao lavica. Šta ima dobrog u tome ako kažete ljudima: uhapsićemo vas, gospođice Goldman. Kao da hapšenje Eme Goldman rešava sve probleme u svetu. Zatvori nikada nisu rešili nijedan problem. Puške i bajoneti nikada nisu rešili nijedan problem. Krvo-proliće nikada ništa nije rešilo. Nikada na svetu, takvim nasilnim metodama, koncentrisanim i organizovanim nasiljem, žene i muškarci nisu rešili nijedan problem. Ništa osim ljudskog uma, ništa osim ljudskih emocija, ništa osim snažne strasti oko velikog ideala, ništa osim istrajnosti i posvećenosti i snage karaktera – ništa drugo nikada nije rešilo nijedan problem.

I zato, žene i muškarci, radnice i radnici, vi s Istočne strane, vi koji ste se znojili i krvarili da stvorite bogatstvo ove zemlje, vi kojima se podsmevaju jer ste stranci – neka je tako, onda: ako ste dovoljno dobri da stvorite američko bogatstvo, ako Amerika mora da ode u Evropu po svoju umetnost,

ako Amerika mora da ode u Evropu po svoju književnost, ako mora u Evropu po svoju muziku i svoje ideale, nema vam druge do da odete strancima po slobodu.

Želim ovde da kažem, i ne kažem to kao autoritet ili kao proročica, naprosto vam govorim – kažem vam da što više ljudi stavite pod ključ, to će biti više idealista koji će stati na njihovo mesto; što više gušite ljudski glas, veći i glasniji i dublji će biti taj glas. Sada on samo tutnji, ali tutnjava postaje glasnija, ide u dubinu, širi se po čitavoj zemlji sve dok ne počne da grmi, a narod Amerike će ustati i reći: hoćemo da budemo demokratija, u to nema sumnje, ali hoćemo demokratiju koja podrazumeva slobodu i prilike za svakog muškarca i svaku ženu u Americi (*dug i gromoglasan aplauz*).

Prevela *Adriana Zaharijević*

Meri Viton Kalkins¹¹

MILITANTNI PACIFIZAM

Želja da se okonča Veliki rat danas ujedinjuje svet. Šira od toga je želja koja nadahnjuje mnoge ljude – strastvena žudnja za okončanjem svih ratova. Dve raširene dogme staju joj na put i guše nadu: psihološka dogma da je čovek neizbežno borac i etička dogma da ratom, i samo ratom, on može da se uzdigne do najuzvišenijeg samopožrtvovanja. [...]

Ishod ispitivanja ratobornosti doveo nas je do uverenja da rat nije neizbežan rezultat nepromenjivog instinkta. Taj zaključak nam, međutim, ne govori ništa o našem etičkom problemu. Ostaje nam da preispitamo etičko učenje prema kojem je rat moralno neizbežan, čak i ako to nije psihički – da se on mora sagledati kao strašno, ali nužno ljudsko iskustvo koje čisti duše ljudi od bojažljivosti i sebičnosti i u njima raspiruje vatru hrabrosti i posvećenosti. Nema studenta istorije koji bi mogao poreći da rat može da stvori – da, avaj, uvek stvara – i snaži smelost i žrtvu. A znamo da svet ima potrebu za takvim ljudskim svojstvima. Kada bismo mogli da izbrišemo imena ratnika iz velike knjige istorije – Davida i Hektora, Leonidu i Cezara, Ričarda Lavljeg Srca i Anrija Burbonskog, Valenštajna i Gustava Adolfa Švedskog, Drejka i Feregata, ser Filipa Sidneja i Ruperta Bruka – ne bismo to učinili. Ne bismo mogli da nastavimo da se borimo za pravičan društveni poredak kada ne bi bilo kuraži u borbi za istinu i pravdu. Rečima Vilijema Džejmsa, „borilačke vrline... neustrašivost, preziranje mekoće, napuštanje privatnog interesa, poslušnost zapovesti i dalje moraju biti kamen na kojem se grade države“.

Smeo ideal militantnog pacifizma je da se sačuva i ojača borbeni instinkt, a i borilačke vrline koje on nadahnjuje, ali da se usmeri na radikalno nove ciljeve. Militanti pacifisti, drugim rečima, izričito dovode u pitanje pretpostavku da ratobornost može naći moralni izraz jedino u ratu ljudskog bića s drugim ljudskim bićem. Prema njihovom mišljenju, ljudi treba da nastave

¹¹ Mary Whiton Calkins (1917), „Militant Pacifism“, *International Journal of Ethics*, Vol. 28, No. 1: 70–79.

da se bore, ali ne više protiv ljudskih života nego protiv ljudskog neznanja, ljudske nepravde i velikih prirodnih zala. U tom uverenju, pacifisti se očigledno saglašavaju s psihološkim učenjem prema kojem se instinkt može modifikovati i nadalje negovati ako mu se obezbedi novi objekt. I u svojim nastojanjima da preusmeri ratobornost sa ratnih ciljeva, pacifista ne teži da za ljudsku upotrebu očuva tek puki život – za koji, kao fizičku vrednost, ne traži posebno izuzeće – već velike duhovne vrednosti, ljudsku ljubav, ljudsku vrlinu, težak ljudski rad.

Sve jezivo što je o ratovima zabeleženo potkrepljuje neodložnost zahteva pacifista da se ratobornost mora preusmeriti sa ljudi na nežive predmete. Ključna lekcija koju istorija utiskuje u um istinoljubivog čitaoca govori o tragičnoj izvesnosti da svaki rat postiže svoje krajnje ciljeve, bili oni veliki ili sitni, povredom ličnosti, uništenjem domova, kočenjem umetnosti, radinosti i lepe reči. Ironija ove užasne situacije je upravo u tome: čak i ratovi u koje se ušlo iz najviših motiva moraju probuditi nezasitost, grabljivost i slepu mržnju; čak i u odbrambenom ratovanju narod može braniti svoja prava samo nanošenjem nove nepravde; viteški rat, ništa manje od onog koristoljubivog, proizvodi bezočna razaranja. Ta istina, da postoji inherentna nedoslednost u samoj srži svakog pravednog rata, i tužna činjenica da rat, sem ako s obe strane nije izdanak narodskog straha, mora biti rat za nadmoć bar jedne strane, bacaju zaslepljujuće svetlo na istinu da se nijednom pojedincu ili naciji ne može poveriti da određuje sopstvena prava i da se onda za njih bori, rečju, da u isti mah postupa kao branilac, sudija i izvršilac kazne u vlastitom predmetu. U ovoj krizi sukobljenih potreba – gde, s jedne strane, svakoj naciji bespoštedno trebaju ljudi od kuraži, radi na žrtvu, da se bore za pravdu i čovečnost, dok je, s druge, opustošenim, razorenim i osiromašenim nacijama preko potrebno da se otarase rata – militantni pacifista, u dobro vreme i u nevrema, propoveda svoju borbeno jevanđelje o ratu protiv okorelih prirodnih zala, protiv poplava i požara, gladi i bolesti; i, s još više žestine, on insistira na neophodnosti organizovanog i neumornog rata protiv ljudske greške i ljudske sebičnosti u srcima pojedinaca, kao i u društvenim običajima i institucijama. Istina je, ovakav se rat vodi neopipljivim oružjem, ali je uprkos tome reč o stvarnoj borbi koja podrazumeva energičnost, strast, nepopustljivu odlučnost ratnika. Zbilja, ti ratnici moraju na sebe navući „sve oružje Božje“ jer se ne hvataju ukoštac „s krvlju i s telom, nego s poglavarima i vlastima i s upraviteljima tame ovoga sveta“. To duhovno ratovanje takođe zahteva, na način koji se još uvek jedva razaznaje, sistematičnu organizaciju stremljenja i strogu obuku boraca. Jedino disciplinovanom poslušnošću svojim vođama, harmoničnim ispoljavanjem svojih moći i izlivima zajedničkog rada, vremena, talenata i sreće, pa ako treba i života, ljudi mogu s uspehom napasti suprotstavljene

sile prirode i ukorenjeno ljudsko zlo, pobjednički se boreći za bolje običaje, bolje zakone, bolje ljude – rečju, za regenerisano i iskupljeno društvo.

Preostaje ono praktično pitanje: kako se tačno može preusmeriti ratobornost? Kako da se naučimo da ne ratujemo više protiv života i domova svojih bližnjih, nego protiv njihovih i svojih grešaka, i protiv našeg zajedničkog neprijatelja, osorne Prirode? Sociološki odgovor na ovo pitanje prevazilazi, naravno, ograničenu svrhu ovog teksta – jer trebalo bi, na primer, govoriti o uspostavljanju međunarodnih sudova i međunarodne policije, o metodama generalnog štrajka primenjenim na međunarodne odnose, ili razmotriti sjajnu koncepciju Vilijama Džejsma o „regrutaciji čitave generacije omladinaca“ koja polazi „u vojsku protiv Prirode“. Ovde se bavimo ljudskim instinktima i htenjima koja kontrolišu svu društvenu mašineriju i, nasuprot pristašama dogme o večnom ratu, zagovaramo da je ukidanje rata psihološki moguće, pa čak i da se može pomiriti sa borilačkom vrlinom. Poteškoća ovog poduhvata, prepreke koje stoje na putu preusmeravanju naših borbenih instinkata, ne smeju se umanjivati u izlivu pukog emotivnog entuzijazma. Ukidanje rata ne zahteva ništa manje do razvod ratobornosti od velikih egoističkih instinkata, straha i pohlepe, s kojima je od početka istorije u najprisnijoj vezi. Strah i želja za sticanjem toliko su snažni i primitivni instinkti da, kada ih ratobornost ojača, gotovo neizbežno vode napadu na ličnost, dom i društvo, što je rat. Oni koji žale za ratom kao nečim neizbežnim, ponavljaju svoje uverenje da je nemoguće odvojiti ratobornost od straha, gramzivosti i fizičke agresivnosti. A oni što idealizuju rat kao „žrtvovanje individualnih motiva za motive grupe“,¹² insistiraju da je jedina alternativa ratu sebičan, kukavički, lenji mir. No, oni koji izučavaju živote životinja i ljudi znaju kakva je moć društvenih instinkata. Oni pak što izučavaju istoriju mogu potvrditi da se čak i nacije, uprkos tome što ih javno mnjenje uglavnom oslobađa moralnih obaveza u međunarodnim odnosima, ipak u retkim prilikama, u okolnostima koje bi lako mogle voditi u rat, voljno i bez prinude, jedna prema drugoj ophode pravedno – prepuštajući se međunarodnim obavezama i zahtevajući njihovo ispunjenje. Stoga, na osnovu stvarnog iskustva možemo izneti uverenje da društveni instinkti mogu kontrolisati borbene instinkte muževnog naroda. Ne može se prečesto ponoviti da su dopadanje i simpatija, kao i srdžba i žudnja za sticanjem, instinktivni impulsi – impulsi koji se mogu preobraziti u vrline velikodušnosti i pravde. Rat protiv ljudskog života prestaće kada ti društveni instinkti budu dominirali nad ratobornošću. Tek tada će zbilja započeti Novi Rat, rat protiv Prirode i protiv ljudske gramzivosti, lenjosti i okrutnosti. U tom novom ratu pružiće se otpor nepravednim nacijama,

12 Frederick Lyman Wells, u *The Atlantic Monthly*, July 1916, Vol. 118, str. 46.

kao i nepravednim pojedincima, ali se oni neće uništiti. A narod u čije se ime taj novi rat vodi više neće biti pleme, ili država, ili nacija, već veliko sopstvo-svet, sveopšta zajednica svesnih bića. Do ovog velikog rata koji će ljude osloboditi od prirodne pošasti i od zapuštenosti i nepravde njihovih bližnjih, odavno je trebalo da dođe. S jedne strane, junački rizici kojima se izlažu tela lekara, istraživača i inženjera govore u prilog ljudskoj hrabrosti i posvećenosti. Sa svih pak strana treba udariti na zidove privilegije, oduvati uporišta javne nedelotvornosti i ucene, stati na put napadima na demokratiju, zaustaviti podmukle uticaje lenjosti i luksuza; i odbraniti ljudska prava od nemilosrdnog industrijskog nadmetanja i sebičnog društvenog sadržaja. Ovaj najveći od svih ratova nikada neće biti dobijen ako nas sve ne mobiliše. Oni koji se naoružavaju za ovaj sukob moraju otvoriti četvorne oči ne bi li razotkrili nepravdu i bedu, umovi im moraju biti obučeni da sude pravično, srca im moraju pulsirati simpatijom, a duh odanosti mora im biti snažan da se bori do samog kraja.

Išli smo, nalik Sokratu, kud nas je argument poveo; i na kraju te staze svetlo sada sasvim obasjava probleme koje smo na početku pred sebe postavili. Pitali smo da li je rat neizbežni izraz ljudskog instinkta i da li bilo šta što je manje od rata može pokrenuti čoveka na najveću žrtvu. Našli smo da se instinkti koji su u srcu rata mogu preobratiti u korist zahtevnog, militantnog mira, a da je instrument njihovog preobraćanja odanost Velikom Društvu, odanost ukorenjena u duboko usađenim društvenim instinktima. *Sed sine dolore non vivitur in amore.* Žrtva je zakon i ove lojalnosti.

Prevela *Adriana Zaharijević*

Albert Ajnštajn¹³

ZAŠTO RAT?

30. jul 1932.

Dragi gospodine Frojd,

Predlog Lige naroda i Međunarodnog instituta za intelektualnu saradnju u Parizu da pozovem osobu prema sopstvenom izboru na iskrenu razmenu gledišta o ma kom problemu za koji se odlučim, pruža mi dobrodošlu priliku za razgovor s vama o pitanju koje, s obzirom na to kako stoje stvari, deluje najistrajnije od svih problema s kojima civilizacija ima da se suoči. Ovo je problem: postoji li ikakav način da se ljudski rod izbavi od pretnje rata? Znano je da je s napretkom moderne nauke ovo postalo pitanje života ili smrti civilizacije kakvu poznajemo; uprkos tome i bez obzira na dosadašnje pregalaštvo, svaki pokušaj da se do rešenja dođe imao je žalostan kraj.

Verujem, štaviše, da i kod onih čija je dužnost da se profesionalno i praktično pozabave ovim problemom narasta svest o nemoći da se s njim izборе, te da sada imaju vrlo živu želju da se upoznaju s gledištima ljudi koji, zaokupljeni naukom, mogu videti svetske probleme s izvesne udaljenosti. Kada je o meni reč, objektivni cilj mojih misli ne pruža mi nikakav uvid u mračna mesta ljudske volje i osećanja. Utoliko u ispitivanju koje predlažem ne mogu učiniti mnogo više do da pokušam da razjasnim pitanje koje me tišti i da vam, ostavivši po strani očiglednija rešenja, omogućim da na videlo iznesete svoja dalekosežna saznanja o onom instinktivnom životu čoveka koji se odnosi na ovaj problem. Postoje izvesne psihološke prepreke o čijem postojanju laik u duhovnim naukama može tek da nagađa, i čiju povezanost i ćudljivost nije stručan da zahvati; vi ćete, uveren sam, moći da skrenete pažnju na obrazovne metode što počivaju manje ili više izvan politike, koje će te prepreke ukloniti.

¹³ Albert Einstein (1932), „Why War? A letter from Albert Einstein to Sigmund Freud“, <https://courier.unesco.org/en/articles/why-war-letter-albert-einstein-sigmund-freud> (pristupljeno 25. 6. 2024).

Kao neko ko je imun na nacionalističku pristrasnost, vidim jednostavan način da se izađe na kraj s površnim (odnosno, administrativnim) aspektom ovog problema: ustanovljenjem, uz međunarodnu saglasnost, zakonodavnog i sudskog tela koje će rešavati svaki sukob koji nastane među nacijama. Svaka nacija bi na sebe preuzela da se povinuje naredbama koje bi donelo to zakonodavno telo, da se u svakom sporu pozove na njegove odluke, da bezrezervno prihvati njegove presude i da sprovede svaku meru koju tribunal smatra nužnom za izvršenje svojih ukaza. Ali već ovde, na početku, nailazim na poteškoću; tribunal je ljudska institucija koja će biti utoliko sklonija da podleigne vansudskom pritisku ukoliko je moć koja mu stoji na raspolaganja manje adekvatna da svoje presude stavi na snagu. To je činjenica s kojom moramo računati: zakon i sila neizbežno idu ruku podruku, a sudske odluke se približavaju idealu pravde kakav zahteva zajednica (u čije ime i u čijem interesu se te presude izriču) u onoj meri u kojoj zajednica ima delatnu moć da primora na poštovanje svog sudskog ideala. U ovom smotrenutku, međutim, daleko od bilo kakve nadnacionalne organizacije koja bi bila kompetentna da izriče presude neosporivog autoriteta i da prisili na apsolutno pokoravanje pri izvršenju njenih presuda. To me, otud, odvodi mom prvom aksiomu: nastojanje da se dosegne međunarodna bezbednost podrazumeva da svaka nacija, u izvesnoj meri, bezuslovno odustane od sopstvene slobode delanja – od svoje suverenosti, takoreći – i van svake sumnje je jasno da nema drugog puta koji bi mogao voditi ovakvoj bezbednosti.

Uprkos očitoj iskrenosti svih pokušaja tokom poslednje decenije da se taj cilj ostvari, njihov slab uspeh ne ostavlja mesta sumnji da su na delu snažni psihološki činiooci koji parališu takva nastojanja. Ne mora se ići daleko da bi se našli neki od njih. Žudnja za moći koja u svakoj naciji odlikuje vladajuću klasu neprijatelj je bilo kakvom ograničenju nacionalne suverenosti. Tu političku glad za moći često podržavaju aktivnosti druge grupe koja teži čistom ekonomskom koristoljublju. Na umu mi je ona, u svakoj naciji aktivna, mala ali odlučna grupa pojedinaca koji, ravnodušni prema društvenim obzirima i odmerenosti, rat, te proizvodnju i prodaju oružja, vide jednostavno kao priliku da unaprede svoje lične interese i uvećaju vlastiti autoritet.

Priznanje ove očigledne činjenice samo je prvi korak ka uvažavanju stvarnog stanja stvari. Drugo, mnogo teže pitanje tek sledi: kako je moguće da ta mala klika uspeva da navede većinu, koja ratom samo gubi i pati, da stane u službu njenih ambicija?¹⁴ Čini se da bi očevidan odgovor na to

14 Govoreći o većini, iz nje ne isključujem vojnike svih činova koji su izabrali da im rat bude profesija, u veri da služe odbrani najviših interesa svoga roda, kao i da je napad često najbolji metod odbrane.

pitanje bio da manjina, sadašnja vladajuća klasa, drži u šaci škole i štampu, a obično i crkvu. To joj omogućava da organizuje i oblikuje emocije masa, načinivši od njih vlastito oruđe.

Čak ni ovaj odgovor ne nudi potpuno rešenje. Drugo pitanje izniče odatle: kako ti izumi s toliko uspeha pobuđuju ljude na tako divlji entuzijazam, čak dotle da žrtvuju svoje živote? Samo je jedan odgovor moguć: čovek žudi za mržnjom i razaranjem. U normalnim vremenima ova strast postoji u latentnom stanju, pojavljuje se samo u neobičnim okolnostima; komparativno ju je lako dozvati i dići na ravan kolektivne psihoze. Ovde možda leži srž svih složenih činilaca koje razmatramo, enigma koju može da razreši jedino stručnjak za ljudske instinkte.

I tako dolazimo da našeg poslednjeg pitanja. Da li je moguće kontrolisati čovekovu mentalnu evoluciju tako da se učini otpornim na psihoze? Mržnje i razaranja? Ovde nipošto ne mislim samo na takozvane nekulturne mase. Iskustvo dokazuje da je takozvana inteligencija najsklonija prepuštanju tim pogubnim kolektivnim sugestijama, pošto intelektualac nema neposredan dodir sa životom u sirovom stanju, već se s njim susreće u njegovoj najlakšoj, sintetičkoj formi na stranicama štampe.

Da zaključimo: do sada sam govorio samo o ratovima među nacijama, o onome što znamo pod imenom međunarodnih sukoba. Sasvim sam svestan da se agresivni instinkt javlja i u drugim oblicima i u drugim okolnostima. (Mislim, na primer, na građanske ratove koji su se nekada vodili iz religijskih pobuda, a danas zbog društvenih faktora; ili pak na progone rasnih manjina.) Moje insistiranje na najtipičnijem, najsvirepijem i najekstravagantnijem obliku sukoba između čoveka i čoveka bilo je namerno, jer nam se tu pruža najbolja prilika da otkrijemo načine i sredstva da onemogućimo sve oružane sukobe.

Znam da u vašim spisima možemo pronaći eksplicitne ili nagoveštene odgovore na sva pitanja koja ovaj hitni i obuhvatni problem pred nas postavlja. Za sve nas bi ipak od najveće koristi bilo kada biste problem svet-skog mira predstavili u svetlu svojih najskorijih otkrića, jer bi to moglo da utre put novim i plodonosnim oblicima delanja.

Veoma iskreno vaš,
Albert Ajnštajn

Prevela Adriana Zaharijević

Bertran Rasel¹⁵

BUDUĆNOST PACIFIZMA

Reč „pacifizam“ koristi se u različitim značenjima. Pre no što se upustimo u razmatranje supstancijalnih pitanja, biće dobro da s puta uklonimo neke verbalne dvosmislenosti.

„Apsolutni pacifizam“ je učenje prema kojem je u svim okolnostima pogrešno oduzeti ljudski život – a prema nekima, čak i životinjski život. Možemo govoriti i o prigovoru svakoj upotrebi sile, čak i kada ne vodi lišavanju života. Tom učenju je bio naklonjen Tolstoj, a sada i Gandi; ono je bilo deo verovanja kveкера i raznih savremenih sekti. Među hrišćanima, ono se zasniva na zapovesti „Ne ubij“. Ta zapovest ne kaže da se smeju ubijati samo loši ljudi, ili da se sme ubijati samo u skladu s postupkom koji je propisan zakonom, ili da se sme ubijati jedino u svrhu odbrane sopstvene zemlje; ona jednostavno i nedvosmisleno kaže „Ne ubij“. Otuda su ljudi koji veruju da je Biblija reč Božja nedosledni kada pristaju na određene vrste ubijanja. Poučavajući nenasilju, „Beseda na gori“ osnažuje poziciju apsolutnog pacifizma onih čiji je moralni sistem zasnovan na Bibliji.

Doktrina nenasilja koja se naširoko praktikuje u Indiji, može se braniti i na nereligijskim osnovama. U određenim okolnostima, ona se nudi kao najbolji oblik prakse. Takve okolnosti nastupaju kada je jedna strana nenaoružana ali odlučna, dok je suprotna naoružana ali neodlučna. Ubijanje ljudi koji ne pružaju otpor odvratna je rabota, i pristojni ljudi će od toga odustati radije do da u tome istrajavaju. No, kada je neprijatelj odlučan i brutalan, taj metod nije uspešan. Crkva je nemilosrdno progonila jeretike i Jevreje, iako oni nisu ni probali da se suprotstave oružjem. Ako bi osvojili Indiju, Japanci bi se po kratkom postupku razračunali s Gandijevim sledbenicima koji odbijaju saradnju. Kao metod za postizanje ciljeva, apsolutni pacifizam je stoga podložan vrlo ozbiljnim ograničenjima.

15 **Bertrand Russell** (1943–1944), “The Future of Pacifism”, *The American Scholar*, Vol. 13, No. 1: 7–13.

Postoji, međutim, drugi osnov po kojem se on može braniti: zlo koje donosi rat nadmašuje zlo koje donosi poraz. Smatrao sam da je ovo slučaj u vezi s većinom ratova, ali ne i sa svim ratovima. Smatrao sam, i to mislim i dalje, da su zla nastala ratom 1914–1918. bila veća od zala do kojih bi došlo da su kajzeru načinjeni ustupci koji bi sprečili rat. Tokom poslednjeg rata, međutim, smatrao sam da postoje ratovi koje vredi voditi, i tako mislim i sada. Tada sam za primer uzeo Američki rat za nezavisnost, a sad bih tome dodao i rat koji je u toku.

„Relativni pacifizam“ je učenje prema kojem ima smisla boriti se u *tek nekolicini* ratova, te da su zla rata *gotovo* uvek veća no što se čini uzbudenom ljudstvu u času kad rat izbije. U okviru toga može se nadalje insistirati da civilizovan i čovečan način života teško uspeva opstati ukoliko su ratovi česti i ozbiljni. Na tom temelju, insistiraće relativni pacifista, od neprocenjivog je značaja stvaranje mašinerije koja će smanjiti verovatnoću izbijanja velikih ratova.

Postoji još jedno važno razlikovanje, naime, ono između individualnog i političkog pacifizma. Individualni pacifista kaže: ja se neću boriti, šta god da moja vlada naredi. Nasuprot tome, politički pacifista nastoji da zadrži sopstvenu vladu izvan rata. Iako su pacifističke u individualnom smislu, neke verske sekte ne mogu se smatrati pacifističkim u političkom smislu, jer je prema njima sâmo učešće u politici pogrešno. Obratno, mnogi koji u prvi mah daju sve od sebe da svoju zemlju spreče da uđe u rat, uprkos tome smatraju da je njihova dužnost da u njemu učestvuju kada do rata ipak dođe.

Stoga, kada razmatramo budućnost pacifizma, moramo praviti razlike u vezi s tim o kom pacifizmu govorimo. Verujem da je najkorisnija vrsta pacifizma, takođe i potencijalno najuticajnija, relativni politički pacifizam. Prema tom gledištu, postoje ciljevi – ali tek nekolicina njih – koji opravdavaju borbu; no, kakav god bio cilj i ma kako opravdan bio rat, on donosi toliko velikih zala da je od ogromne važnosti naći načine da se bez rata osiguraju stvari zbog kojih bi bilo vredno boriti se. Mislim da se treba boriti da bi se sprečilo da nacisti pokore Englesku ili Ameriku, ali bi bilo daleko bolje kada bi se taj cilj osigurao bez rata.

Dve su stvari neophodne u tu svrhu. Prva je stvaranje međunarodne vlade koja ima monopol na oružanu silu i svakoj zemlji jemči slobodu od agresije; druga je da su ratovi (ako nisu građanski) opravdani samo i jedino onda kada se vode radi odbrane međunarodnog prava koje je ustanovio međunarodni autoritet. (Pitanje građanskih ratova podrazumeva posebne probleme na koje ću se ubrzo osvrnuti.) Ako bi se nekad ustanovila međunarodna vlada, dobili bismo jasan kriterijum o tome koji ratovi zavređuju podršku.

U međuvremenu, budući da međunarodne vlade nema, nagnani smo da tražimo neko drugo merilo. Ne možemo naprosto reći da ćemo podržati

onu stranu za koju deluje verovatnije da će, ako pobedi, ustanoviti međunarodnu vladu; Hitler će, ako pobedi, zavladatai svetom, ali njegova vladavina, ma kako univerzalnog dometa bila, neće nas zadovoljiti. Međunarodna vlada mora se zasnivati na pravdi, na poštovanju nacionalne slobode u okviru granica koje postojanje međunarodne vlasti ostavlja mogućim, kao i na nastojanju da se zaobiđe resantiman koji generiše nepravda i koji bi lako mogao da podstakne pobunu protiv međunarodne vlasti. Stoga ne treba težiti bilo kakvoj svetskoj vladi, već samo onoj koja će imati u vidu ove ciljeve. Ako bi pobjeda Ujedinjenih nacija vodila dostizanju ovog cilja, onda je treba odlučno podržati. No, čak i da po svršetku rata ne dođe do stvaranja međunarodne vlade, i dalje bih smatrao da je rat opravdan zato što je njegov motiv otpor tiraniji i agresiji, te da je verovatno da će ishod naše pobjede, i u najgorem slučaju, biti daleko manje loš od ishoda pobjede nacista i japanskih militarista.

Politički pacifista će reći: važno je sprečiti ratove, ali se oni ne mogu sprečiti objavom puke nesprenosti da se pođe u rat. Tu grešku su napravili britanski i američki izolacionisti i političari koji su žmurili na nepravde verujući da će tako izbeći rat. Rezultat je bio stalno umnožavanje provokacija na rat, sve dok one nisu postale nepodnošljive, dovevši do njegovog izbijanja. Ako treba sprečiti rat, mora postojati jasno izražena spremnost da se u rat krene zbog određenih i ni zbog kojih drugih ciljeva. Ti ciljevi podrazumevaju otpor agresiji svuda i protiv svakog, i treba, što je pre moguće, tu svrhu prikladno organizovati u sklopu jedne međunarodne vlade. Ratovi će prestati onda, i samo onda, kada postane očevidno i van svake razumne sumnje da će agresor biti pobeđen u svakom ratu.

Ostaje da se razmotri pitanje građanskog rata (u koji se ubrajaju i revolucije). Stav Sjedinjenih Država po ovom pitanju neobičan je. Vlada je zasnovana na pravu na revoluciju; čak i D.A.R.,¹⁶ kako im ime nagoveštava, smatraju da je nekada revolucija bila opravdana. No, to je učenje primenjivo samo na prošlost. Danas se nijedan stranac ne može naturalizovati ako nije voljan da se zakune da se protivi zbacivanju bilo koje vlade – čak i Hitlerove – nasilno ili silom; istovremeno, on se mora zakleti da će upotrebiti silu ili nasilje u svrhu zbacivanja vlade kad god ga na to pozove vlada Sjedinjenih Država. U tom smislu, svi imigranti su zakonom privoljeni da počine krivokletstvo.

U određenim okolnostima pravo na revoluciju je bilo važno pravo, a tako je i danas. Svako bi trebalo da se obraduje revoluciji protiv nacista u Nemačkoj ili protiv Višija u Francuskoj. Veoma je mali broj onih koji bi tvrdili da bi Francuskom i dalje trebalo da vladaju Burboni, ili Rusijom Romanovi, a

16 Daughters of the American Revolution – prim. prev.

bez revolucije, do njihovog svrgavanja ne bi došlo. U isto vreme, ima dobrih i loših revolucija; Musolini, Hitler i Franko pružaju vidljiv dokaz. Međunarodna vlada ne bi bila zadovoljavajuća ako bi dozvolila fašističke revolucije u raznim zemljama nad kojima bi imala nominalnu vlast. Mislim da možemo reći da je opravdana revolucija ona koja ima podršku većine, dok je neopravdana ona koja teži ustanovljenju tiranije manjine. U tom slučaju, potreba da se dopuste revolucije može se otkloniti stvaranjem mašinerije koja bi omogućila promenu u formi vlade, kad god bi to zahtevala većina, plebiscitom koji bi sprovođila međunarodna vlast. Takav plebiscit bi se održavao kad god postoji zahtev za njim; inače bi postojala značajna verovatnoća da će do revolucije doći. S obzirom na ovu meru, međunarodna vlast bi imala i pravo i dužnost da zabrani revolucije.

Preostaje, međutim, težak problem s kojim će svaka međunarodna vlada morati da se pozabavi; mislim na problem manjina. On ima dva oblika, u odnosu na to da li je neka manjina geografski koncentrisana. Kada jeste, problem je komparativno jednostavan; može mu se izaći u susret dopuštanjem lokalne autonomije manjinskoj grupi ili, ako je nužno, praktične nezavisnosti. Pre 1922. godine, Irci su bili manjinska grupa u Ujedinjenom Kraljevstvu; pripadalo im je pravo glasa i izbora predstavnika u parlamentu kao i drugim građanima, no, kako su njihovi izabrani predstavnici uvek bili u manjini, to je pravo bilo manje ili više prividno. Ovaj problem je okončan stvaranjem države Irske. Isti problem će, u suštini, nastupiti u Indiji čim Indija bude slobodna. Muslimani su manjina, a većina njih se protivi tome da nad njima vladaju Hindusi. Jasno je da oni imaju isto pravo na nezavisnost od Hindusa, kao što Hindusi imaju pravo na nezavisnost od Britanaca. Međunarodna vlast će morati da uzme u obzir ovakve rasne ili verske manjine, i da dopusti viši ili niži stepen lokalne autonomije svakoj geografski koncentrisanoj grupi za koju se zna da je želi. No, takva lokalna autonomija treba da bude unutar federacije, za koju treba da budu rezervisana određena prava.

Teže je pitanje onih manjina koje nisu koncentrisane na jednom mestu. Najistaknutiji primer su, naravno, Jevreji. Smatram da bi međunarodna vlast trebalo da zabrani svaki oblik pravne diskriminacije bilo koje manjinske grupe, ako se izuzmu političke grupe koje rade na veleizdaji svojih nacionalnih vlada ili svetske federacije. Zakone uperene protiv Jevreja, ili crnaca, trebalo bi unapred proglasiti suprotnim Ustavu svetske federacije. Nema sumnje da bi se takve mere do određenog stepena mogle zaobilaziti. Recimo, obrazovna kvalifikacija bi mogla usloviti pravo glasa, a u praksi bi se moglo pokazati da i najobrazovaniji crnci ne uspeavaju da polože test. No, u takvim slučajevima, ako bi bili dovoljno flagrantni, apelacija bi bila na međunarodnim tribunalima.

Politički pacifista je onaj ko žudi da stvori institucije koje bi učinile najviše što se može da se umanju verovatnoća rata. Na osnovu svega do sada rečenog, može se zaključiti da bi se on priklonio međunarodnoj vlasti koja bi vršila sledeće funkcije: prvo, pripadao bi joj monopol nad važnijom ratnom mašinerijom – avionima, bojnim brodovima, tenkovima, dugim cevima i tako dalje. Drugo, preduzimala bi ratni pohod protiv svake države koju bi Svetski sud proglasio agresorom. Treće, intervenisala bi u unutrašnje državne sporove kada je na to poziva dovoljna manjina građana dotične države, kada je, prema njenom uverenju, izgledan građanski rat, i kada je manjina za sebe pribavila moć na nasilan i nezakonit način; takva intervencija bi, međutim, bila u skladu s principima koji su već izloženi u korpusu međunarodnog prava i cilj bi joj bio unapređenje ili očuvanje demokratije i manjinskih prava. Stvaranje takve međunarodne vlade bliže je polju praktične politike no što se pretpostavlja. To je jedini način na koji se veliki ratovi čini neverovatnim, i svet će to shvatiti posle sledećeg svetuskog rata, čak i ako mu to sada ne polazi za rukom.

Sada dolazim do pitanja individualnog pacifizma. To pitanje ima dve strane: prvo, šta pojedinac pacifista treba da čini? Drugo, šta će njegova vlada s njim?

Ima onih koji smatraju da čovek treba da se pokorava zakonima čak i kada mu savest kazuje da je ono što zakon nalaže rdavo – bar tamo, neki bi dodali, gde je vlada demokratska. Ne mogu se prikloniti tom gledištu. Gotovost da se zbog savesti hrabro pristane na kaznu vredan je kvalitet, i bilo bi mi žao da njega nestane zbog ropske pokornosti krdu. Već sam bio prestar za vojnu službu tokom prethodnog rata, ali sam jasno izložio da bih, u drugačijim okolnostima, bio prigovarač savesti. U ovom ratu se ne slažem sa stavovima onih koji se pozivaju na prigovor savesti, ali i dalje mislim da su oni važan element u zajednici. Možda bih mislio drugačije da je njihova brojnost dovoljna da ozbiljno umanju šanse za pobedu, ali nije tako. Uniformnost mišljenja je zlo, i moglo bi biti i poželjno da se nekolicina drži određenog mišljenja, čak i ako bi bilo porazno da ga se drže mnogi. Na tim osnovama poštujem čoveka koji je, podrobno razmislivši o svemu, ozbiljno uveren da on ne bi trebalo da učestvuje u ratu, bez obzira na moguće kazne.

Teže je pitanje kakav bi trebalo da bude stav vlade prema pacifistima. Čovek koji odlazi u borbu izložen je ozbiljnom riziku od smrti ili invaliditeta i izvesnosti života u vrlo značajnim poteškoćama. Ako bi se prigovarači savesti naprosto ostavili na miru, mnogi zabušanti bi odjednom razvili osećaj za savest. Teško je osmisliti testove autentičnosti savesti, osim u slučaju kada je neko bio član organizovanog pacifističkog tela, poput kvekeri. Smatram da vlada ima pravo da zahteva neku vrstu službe, i najveći

broj prigovarača savesti spreman je da se poduhvati poslova poput gašenja požara nastalih usled vazdušnih napada, što je u Engleskoj tokom najtežeg perioda bilo bar onoliko opasno koliko i sama vojna služba. U slučaju onih koji osećaju da ne mogu vršiti nikakvu službu za ratnu vladu, može biti teško naći alternativu kažnjavanju, ali kazna ne bi trebalo da bude toliko stroga da može ugroziti buduću korist od njih.

Individualni pacifizam je, prema mom shvatanju, u modernom svetu daleko manje važan od političkog pacifizma. S modernim metodama zvanične propagande, on nema izgleda da se proširi i stoga neće učiniti ništa, ili gotovo ništa, da spreči rat. Uveren sam da užasi rata koji od ljudi načine individualne pacifiste mogu biti plodonosniji ako poprime formu promišljanja i podrške načinima da se rat spreči bez podsticanja nepravde i tlačenja, nego ako se zadovolji unekoliko jalovom ličnom svetošću neokaljane savesti u svetu punom zla koje se može sprečiti. Važno je stati na put velikim ratovima, a tom se cilju ne može doprineti individualnim povlačenjem. Umesto toga, treba pomoći da se stvori korpus međunarodnog prava koje će implementirati međunarodna vlast kojoj se ne može odupreti.

Prevela Adriana Zaharijević

